

Seneca-oversætteren

Birgitte Thott

Et fagligt portræt

Af Marianne Alenius

Tavshed er den mest træffende beskrivelse af det eftermæle Birgitte Thott har nydt i Danmark fra ca. 1800 og frem til i dag. Sammenligner man vores viden om hende med det kendskab vi har til den næsten samtidige Leonora Christine Ulfeld, er der meget større forskel end de to kvinders bidrag til periodens danske kulturliv berettiger. Kongedatteren Leonoras romantiske skæbne må ganske vist indrømmes at være mere fængslende end den lærde enkefru Thotts, og en kulturskabende forfatter har vel også større betydning end en kulturformidlende oversætter? Eller hvilken rolle har en oversætter egentlig i en kultur med så spæd en modersmålsdigtning, som Danmark havde i midten af 1600-tallet?

I Eric Jacobsens »Translation a Traditional Craft«, Kbh. 1958, behandles oversættelseskunsten som kulturelt fænomen og som selvstændigt kulturskabende faktor. Af bogen fremgår bl.a., i hvor høj grad oversættelser er afhængige af oversættere, en kendsgerning, som ofte fortrænges. Det vises, hvorledes den europæiske nationallitteratur er opstået side om side med den lånte oversættelseslitteratur og i sin tidlige fase ofte er udsprunget af samme miljø eller endda fra samme hånd som oversættelsen.

Nærværende artikel har som sit formål at præsentere Birgitte Thott gennem hendes åndelige miljø i Danmark og belyse nogle af de muligheder og forhindringer, hun som kulturforvalter i sit oversættelsesarbejde kom til at stå overfor. Hendes hovedværk, Seneca-oversættelsen fra 1658, vil være centrum for undersøgelsen. Artiklen vil ikke behandle den sproglige side af hendes oversættelsesarbejde og heller ikke redegøre for hendes økonomiske forhold¹.

Kilder og sekundærlitteratur

Den smule sekundærlitteratur, der findes om Birgitte Thott, er fortrinsvis af sproglig eller slægtshistorisk karakter².

I de almene litteraturhistoriske og sproghistoriske fremstillinger nævnes hun kun i forbifarten. R. Paulli, *Dansk Biografisk Leksikon* 1943, har til gengæld givet hende en placering, som svarer til hendes format, og i en enkelt artikel af helt ny dato forfattet af Erik Dal finder man et fyldigt portræt af hende, selvom artiklens egentlige ærinde er af boghistorisk karakter³.

Går man tilbage til tiden før 1800, er hovedkilden på dansk om Birgitte Thott Fr. Chr. Schønau afsnit i »Samling af Danske Lærde Fruentimer«, Kbh. 1753 s. 1376-1431. Schønau er en hverken særlig kritisk eller nøjagtig kompilator. Han vil gerne føre både de lærde kvinder og sig selv frem og siger derfor hellere for meget end for lidt, især fortaber han sig ofte i fjernt notestof om lærde mænd. Han har brugt sit kildemateriale sjusket og ufuldstændigt, og der er kun nogle få interessante nye oplysninger, først og fremmest meddelelserne om private ejere af Seneca-oversættelsen (s. 1382) eller andre af hendes bøger. Min artikel bygger derfor næsten udelukkende på materiale skrevet før Schønau:

1. Den ældste og mest indholdsrige skriftlige kilde er Jørgen Rosenkrantz', Holger »den lærde«'s søns, ligtale over Birgitte Thott, Sorø d. 30. april 1662.
2. Birgitte Thotts egne værker og deres fortaler og gratulationsdigte. Vigtigst blandt disse er Seneca-bogen, 1658. (En værkfortegnelse findes s. 39f.).
3. Ligtaler og privatbreve (præcise referencer på de relevante steder).
4. Albert Thuras »Gynæceum Daniæ Litteratum«, Altona 1732, p. 116-120.
5. Otto Sperling den yngres håndskrift på Det kongelige Bibliotek i København, »De foeminis doctis«, skrevet i årene omkring 1700. I håndskriftet, som er i kladdeform og usystematisk opbygget, omtales Birgitte Thott som nr. 25 udaf ca. 1400 kvinder fra verdenshistorien. Materialet er skrevet ned fortløbende, således at Birgitte Thott-siderne bliver et af de tidligst affattede afsnit, måske nogle årtier før 1700. En henvisning til H.M. Schactius' artikel om lærde danske kvinder i *Nova literaria mar. Balt.* et Sept., årgang 1700, føjet til i anden blækfarve viser dog at oplysningerne er blevet fulgt op fortløbende af ham selv eller en anden. Sperling opgiver intet fødested for Birgitte Thott og har heller ikke på andre oplagte punkter fælles meddelelse med Rosenkrantz' ligtale, som han tilsyneladende ikke har anvendt. Han kunne således ved første øjekast opfattes som en uafhængig kilde til Thott, men går man hans oplysninger efter, viser det sig, at de alle kan findes i Seneca-bogen.

Det biografiske materiale om Birgitte Thott har været benyttet med skiftende grundighed igennem tiderne. De bedste kilder er Jørgen Rosenkrantz' ligtale (latin) 1662 og Seneca-bogen (fortaler på diverse sprog) 1658. Begge disse vil blive citeret og diskuteret udførligt her.

Sperling er i denne sammenhæng af sekundær værdi, som påvist, men er indirekte betydningsfuld ved at levere materiale om andre lærde kvinder.

Albert Thura er skæringspunktet mellem den ældre kildebennyttelse og den nyere. Som den seneste og let tilgængelige latinske kilde er Thura blevet grundlaget for den første danske: Schönau.

Thura har benyttet Jørgen Rosenkrantz' ligtale, som han direkte henviser til. Fra ham selv stammer en fyldig, men ikke komplet liste over Birgitte Thotts værker. Fra ham udgår imidlertid også den fejlagtige læsning af Rosenkrantz vedrørende Birgitte Thotts fødested (Boltinggård på Fyn i st.f. Fårupgård i Jylland)⁴, som fra Thura overtages af Schönau, derfra går videre som fast inventar i Thott-biografien i de følgende 200 år og endnu nævnes som mulighed hos R. Paulli 1943. Spørgsmålet får således kildekritisk værdi. At Rosenkrantz har ret, støttes i øvrigt af den ellers uforståelig hyldest til Birgitte Thott som den »jyske Muse« i Anna Maria van Schurmans gratulationsdigt i Seneca-oversættelsen (citeret nedenfor s. 17).

Kilderne til Birgitte Thotts liv må således konstateres at være få og fattige.

Seneca-oversættelsen, 1658

Birgitte Thotts Seneca-oversættelse er en imponerende bog på ca. 1000 foliosider skrevet på det nyudklækkede litterære sprog: dansk, - »en af vort 17. årh.s store bøger«⁵. Den blev trykt i Sorø 1658 på det kort før indviede trykkeri af trykkeren Jørgen Hantsch, som med denne bog levede sit hovedværk. Her skal bogens pompøse begyndelse omtales, fordi den fortæller noget om Birgitte Thott selv og hendes placering i samtidens intellektuelle miljø.

Indenfor bogens første del, før selve oversættelsen begynder, finder man to smukke kobberstik af Albert Haelwegh⁶. Det ene viser bogens indhold: Seneca i barokkens Danmark, udformet som et storslået titelblad. Kejser Nero, den romerske tyranniske magthaver i årene 54-68 ses siddende på sin trone for enden af en lang barok perspektivtegnet paladshal, hvorfra han har befalet sin forhenværende minister, eller »ven«, som han blev kaldt, at forrette sit selvmord. I forgrunden dør Seneca omgivet af gode venner og sørgende slægtninge, som tager imod hans sidste ord og med en

gåsefjer nedskriver hans testamente over det eneste, Nero havde ladet ham beholde, »billedet af hans liv«, som det fortælles hos historikeren Tacitus (*Annales* 15, 62 f.). En romersk soldat overvåger. Situationen er fortolket i Birgitte Thotts danske rimede vers arrangeret på symmetrisk opbyggede søjlesokler.

»Kejser Nero den gromme Lod Senecam omkomme. Hans Aarer aabnet de bløde i badet baaren, hand døde«	»hans ædle Gemøt stadigt blef, til enden hand dictet oc skref hans visdom den lefver oc her hvorom denne Bog vidne bær.«
---	---

Ovenpå soklerne står fire skønne og dydige gudinder: Constantia, Iustitia, Sapientia og Temperantia. Øverst oppe på paladsets kulisseagtige gavl troner en Minerva-udklædt Birgitte Thott siddende på en stor stabel lærde bøger, med venstre hånd lukket om den dræbende spydsod og højre støttet på familieskjoldet med Thott-slægtens våbenmærke, iført fjerbuskprydet hjelm og vajende gevandter. Barok(t).

Bogens andet stik er et antagelig mere realistisk portræt af Birgitte Thott i seriøs halv-profil, harmonisk indsat i en oval ramme. Nedenunder er anbragt et hyldestdigt i elegante vers på latin af den danske nylatindigter og historioграф, Vitus Bering.

Herefter følger en »approbatio«, en anbefaling af bogen til trykning, og to danske fortaler skrevet af hende selv, den ene til læseren, den anden til kvindekønnet, og derpå ikke mindre end 12 gratulationsdigte til hende på hhv. latin, tysk og dansk.

Alene synet af bogen er overvældende, men tanken om indholdet, som vil blive præsenteret mod denne artikels slutning, er direkte udmattende. Ingen anden klassikeroversættelse til dansk hverken fra 1600-tallet eller 1700-tallet kan i omfang måle sig med den. Hverken Matthias Moths Ovid-oversættelse, hvoraf der først 300 år senere er blevet publiceret nogle brudstykker⁷, eller Henrik Gerners Hesiod-oversættelse, Kbh. 1670, begge udarbejdet i tiden kort efter Birgitte Thotts død. Kun Saxo-oversættelsen af Anders Sørensen Vedel, trykt i 1575, og Bibelen i Christiern Pedersens oversættelse, trykt i 1550, er sammenlignelige i henseende til pragtudstyr og omfang.

Med Seneca-oversættelsen havde den danske bogverden sat et tredje monument i tidens ånd. Den kristne lutherske Bibel, Saxos litterære nationalhistorie og dette vigtige fragment af vores kulturelle fortid, den græsk-romerske oldtid, gav tilsammen danskerne redskaberne til at deltage vær-

digt omend ikke jævnbyrdigt med de andre europæiske lande i det internationale kapløb om æren for den bedste nationalsproglitteratur.

Seneca var ikke den første klassiker, der fik sin danske oversættelse, men man kan ikke sige, der var nogen tradition for klassikeroversættelser i Danmark i sammenligning med, hvad der fandtes fra efterhånden flere århundreder i Europa syd for Danmark. Kun nogle små ansatser kunne antyde, at der var et latent behov, f.eks. en smule »Cato«'s *Disticha* i en regnebog fra 1576, lidt *Arrian* og *Plutarch* 1599, *Vergils Bucolica* 1639, *Æsop* 1646 og lidt af *Ciceros breve* 1656. (N.M. Petersen har i sin danske litteraturhistorie III, Kbh. 1868,² (s. 254-259) beskrevet indholdet af de fleste af disse bøger). Oversættelser behøvede oversættere. Set i tilbageblik kan man konstatere, at en 1000 siders oversættelse af en hedensk forfatter ikke netop var et hverdagssyn i datidens Danmark, og man må naturligt spørge: Hvem var oversætteren? Og hvorfor oversatte hun Seneca?

Birgitte Thotts barndom, ungdom og ægteskab

Birgitte Thott var en dansk adelskvinde af fornem familie. Hun blev født på Fårupgård i Jylland i 1610 og døde i Sorø d. 8. april 1662. Hendes moder var den dengang berømte personalhistoriker Sofie Below. Hendes fader, Christian Thott, døde, da hun var barn. Hun blev gift med adelsmanden Otto Giøe til Turebygård på Sydøstsjælland, da hun var 22 år, og levede knap 10 år som hans hustru. Da hun var 32 år blev hun enke, barnløs.

Født adelig og gift adelig levede hun et liv blandt adelige, kongelige og lærde. På dette punkt afveg hun næppe fra sin stands flertal, men det gjorde hun til gengæld på andre. Jørgen Rosenkrantz skriver i sin ligtale ca. 1/3 inde i talen, som i øvrigt lever op til genrens krav om den store stil:

»Hun blev født, for nu at begynde dér, d. 17. juni i året 1610 på det ikke så lidt navnkundige familiegods Fårupgård, der ligger i Jylland, og var af oprindelse af en meget fornem og smukt markeret afstamning. Hun havde den meget fornemme og ædle fader Christian Thott, herre og arving til Fårup- og Boltinggård. Moderen, Sofie, var en meget bemærkelsesværdig og højagtet kvinde, der stammede fra den meget fornemme Below-familie. Med lige stor ret ville jeg kunne opregne hendes bedsteforældre, tiptipoldeforældre eller tipoldeforældre på begge sider og deriblandt nævne så mange andre det skulle være, hvis det var nødvendigt.

Såsom hun nedstammede fra dette meget berømte slægtsgrundlag, kunne hun ikke undgå at vokse sig til netop de dyder, som frem for alle andre var passende for hendes stand og køn. For også kvindelige væsener ud-

vikler sig henimod det, som de er opstået fra. Man plejer jo også hos dyrene nogenlunde at kunne iagttage forældrenes gode egenskaber. Og man må betragte det som et varsel, hvis - som digteren siger⁸ - de vilde ørne skulle avle en tam due. Men altså straks i hendes barndom stod et sådant strålende skær fra hendes enestående gode anlæg og hendes ædle karakter, at det ligefrem vakte undren hos forældrene. Da de forstod, at deres datter åbenbart beherskede en større mængde begavelse, hukommelse og allerbedst: dyd, end hvad der mentes at kunne tilfalde hendes køn og alder, bekostede de med det samme fra hendes første år gavmildt hendes opdragelse og lod hende omhyggeligt uddanne i de dyder, der var en kristen jomfru værdige.

Sin højt lovpriste fader mistede hun tidligt, da hun var i sit syvende år. Dermed fik hendes moder, der stadig levede, overdraget også dennes del af kærligheden og omsorgen for datterens opdragelse, og hun ydede virkelig enhver pligt overfor hende, som nogensinde kunne forventes⁹ fra nogen from og samvittighedsfuld moder.

Som hun blev ældre, begyndte hun at holde af, beskæftige sig med og ligefrem dyrke udenlandsk litteratur og sprog, særlig fordi hun både i harmoni med sin egen følelsesmæssige beslutning og i overensstemmelse med sin meget gode faders vilje havde hengivet sig til studier af sprog og de allerbedste lærefelter. Hun lærte nemlig sprogene tysk, fransk, engelsk og spansk, på hvilke fremragende og meget nyttige teologiske skrifter ligger hængemte, uden nogen manuduktion eller håndsrækning, og indenfor dem gjorde hun i den grad heldige fremskridt, at hun uden videre fejlfrit kunne deltage i en samtale med andre og kunne oversætte hvad som helst uden besvær.

Som følge deraf skete det, at den meget fornemme og særdeles virksomme Otto Giøe udbad sig netop hende som sin ægtemage, påvirket af hendes legemes og sinds fremragende medgift, som naturen samlede sammen eller rettere hobede op i hende, og den højtidelige bryllupsceremoni blev fejret i Odense d. 14. oktober 1632. Med denne berømte ægtemand levede hun i ni år og nogle måneder som så fuldkommen en frue, at hun ikke forsømte en eneste pligt overfor ham, som selv den elskeligste og mest trofaste hustru kunne have ydet. For ligesåvel som han intet mere ønskede, end at han med enhver form for kærlighed og velvilje kunne ledsage en hustru af så god en karakter, således bestræbte hun sig daglig stadig mere på at vinde sin mand for sig ved adlyden, trofasthed, menneskelighed og ærbødighed. Børn så de dog ingen af, og desto lykkeligere må man i virkeligheden anse dem. Således kunne nemlig tidens bitre omskiftning ikke kom-

me til at ramme dem. Og fremdeles er sønner og døtre ofte en belastning, og ikke sjældent giver flertallet af dem anledning til sorg og smerte snarere end til glæde og fornøjelse. Historieskrivningen meddeler os, at kejser Augustus engang skal have udbrudt:

»Oh, gid jeg havde været ungarl, eller ikke havde nogen børn!«

Og af den grund bar de deres barnløshed med let sind. Efter sin mands død, som indtraf i året 1642, forblev hun for evigt enke.«

Denne tragiske kvindeskæbne blev Birgitte Thott's chance og store lykke. Fra nu af kom der fart over hendes intellektuelle liv. Men inden den faglige Birgitte Thott kommer i centrum skal vi se et par glimt fra hendes familieliv, som viser lidt mere af det liv, hun ved sin mands død gjorde op med. Rosenkrantz havde, fornemmer man, med velmente, men ikke særlig overbevisende argumenter, dækket over den store mangel i fru Thotts liv: børn. At det ikke var fordi børn var belastende, Birgitte Thott ikke havde nogen, ses af hendes omsorg for andres børn i familien. Rosenkrantz nævner explicit Elisabeth Thott og Sofie Thott. Elisabeth skal her tjene som eksempel. Hendes fader, Henrik Thott, var Birgittes broder. Da Elisabeths egen moder, og senere hendes stedmoder, begge var døde, blev hun fra 1647 opdraget hos Birgitte, »som fra den Tid, hende til sit Barn, ..., hafver antaget«¹⁰. Birgitte fandt steddatterens begavelse fremragende og »hafver derfor holdt hende til Studering og gode Bøgers Læsning«¹¹. Hun lærte hende selv fransk og engelsk, og de to samarbejdede om Elisabeths oversættelse fra engelsk af Thomas Fuller's »Gode Tancker udi onde oc verre Tider«, som Elisabeth står for at have oversat, mens Birgitte har skrevet indledningen og som Elisabeths lærer vel også rettet oversættelsen igennem. Birgitte overdrog skriftet til Thomas Bartholin, lægen, som efter begge kvinders død besørgede den i trykken.

Elisabeth døde ung af sygdom, og fra Hans Clausen Rosings ligprædiken over hende skal citeres et stykke, som belyser det gode menneskelige og faglige forhold mellem Birgitte Thott og hendes steddatter. Rosing skildrer Elisabeths sygeleje og gennemgår hendes sidste hilsener, som nævnt i rækkefølge gik til: hendes forlovede Erik Sehested, som var bortrejst, hendes fader, hendes afdøde moder og dernæst »Hendis Fadersyster (= Birgitte), som da icke kunde være saa idelig hos hende, som hun pleyede, for den Angist, hun fandt ofver deris Skilsmisse, saa hafde indtaget hendis Hierte, at hun fryctede, hun ved sin Kleinmodighed, hende sin Frimodighed skulle betage, beklagede hun sig meget for, ynskede hiertelig, hun vilde gifve sig til freds, oc bad hun vilde endnu engang komme til hende. Der det skeede, rackte hun hende sin Haand, oc bad for Guds Skyld,

hun ville gifve sig tilfreds, sigendis der hos: At dersom der var noget i Verden, hvorfor hun skulle ynske sig længer at lefve, da skulde det mest være, for at tiene hende igien, for al den Flid hun hafde med hende, hvorfor hun hende i høieste Maader tackede«¹².

Som det ses og videre skal bekræftes nedenfor, var der rigelig plads til at omgås både familie og venner ved siden af det faglige liv Birgitte Thott levede. Hvad der derimod ikke kunne kombineres med studierne, var et nyt ægteskab. Eller er det et rent tilfælde, at Birgitte Thotts faglige karriere begynder i 1642, samme år som hendes mand døde?

Sammenholder man talen over Birgitte Thott med Oluf Bentsens ligprædiken over hendes mand, Otto Giøe, København d. 14. maj 1642, får man bekræftet det billede af Thott, som Rosenkrantz gav. Den studieaktivitet, man hos Rosenkrantz hører om i forbindelse med hendes barndom, ungdom og enketid, nævnes ikke med et ord af Oluf Bentsen i beskrivelsen af Otto Giøes og Birgitte Thotts ægteskab. Det er den menneskelige og ikke den faglige kontakt, som fremhæves i en ligtale, kunne man indvende. - Men i Elisabeths tilfælde hang de to ting sammen. Det er ikke relevant i beskrivelsen af en kvinde at omtale hendes studier? - Alligevel nævner Rosenkrantz netop studierne som en af de væsentligste fortjenester ved hele Birgitte Thotts liv, undtagen altså i de ti år, hun var gift, hvor de omvendt slet ikke omtales. Ægteparret havde muligvis slet ikke mulighed for studier? - Birgitte havde nok, hendes mand måske mindre. Under hele deres ægteskab, fortæller Oluf Bentsen, var Otto Giøe nemlig en syg mand. I 1627 var han blevet skudt, »udi den Wenstre side, oc ud igiennem Rygen tvert igiennem« (p. E3). Med stadig svigtende held forsøgte han at gennemføre en militær karriere fra da af. En række forskellige sygdomme og store smerter brød ham ned, indtil han døde som 38-årig. Han skildres, som det til en vis grad ligger i genrens krav, som et sympatisk, tappert og meget sygt menneske. Men ikke, som så mange andre i hans nære omgivelser, som en intellektuel. Et enkelt brev fra hans hånd, skrevet på latin til hans plejefader Holger Rosenkrantz i 1628¹³, viser, at han beherskede sproget og på det tidspunkt følte sig forpligtet af sin opdragelse til at fortsætte sine studier. Det er i hvert fald, hvad han lover i brevet, samtidig med at han takker for sin opvækst hos Rosenkrantz. Otto Giøe var da også på studierejse i udlandet, før han blev gift, men i den voksne tid nåede han kun at pleje sine ambitioner i militæret. Det er hans indsats på dette område, som rosende fremhæves i ligprædikenen, hvor han hyldes, fordi han »udi alle Occasioner sig, som en daper Soldat og resolut Cavalier, haffver presentet« (p.E3).

Birgitte Thott omtales udelukkende for sin kærlige og Gudsfrygtige omsorg og pleje af ham - og for hans kærlighed til hende. Ikke det mindste glimt af en bog skimtes i nogen af de to beskrivelser af ægteskabet, hvad der naturligvis ikke behøver at betyde, at Birgitte Thott ikke kan have læst nu og da. Men det var ikke i bøgerne hendes pligter lå, og heller ikke med dem de to fordrev ventetiden ved sygelejet, som i Elisabeths tilfælde. Man kan i denne forbindelse drage en parallel til en anden lærd kvinde, Anne Margrethe Bredal, som i et brev fra 1703, trykt hos Albert Thura (s.38), fortæller om sine hemmelige møder med Muserne under mandens sygdom. Meget tid bliver der ikke, da hun foruden at skulle passe den syge også skal drive gården alene. Men efter hans død, i sørgetiden inden hun lader sig overtale til at gå ind i et nyt ægteskab, skynder hun sig, i det omfang hun får tid til overs fra sine 7 børn, tilbage til bøgerne: »Under den ro, der var i enketilstanden, genoptog jeg mine studier, som havde været temmelig trægt tilgodeset under mit lovformelige ægteskab«.

Hvordan det nu end skal forklares, ligger det i alle fald klart, at Birgitte Thott i 1642 vendte tilbage til et intellektuelt liv, hvor hun blev til sin død.

Birgitte Thotts faglige miljø

Dette afsnit skal behandle det intellektuelle, faglige miljø, Birgitte Thott færdedes i i sin produktive periode: enketiden. Kender man noget til det, kan man muligvis også gøre sig rimeligt sandsynlige overvejelser om hendes interessefelter og motiver for at beskæftige sig med de emner, som hendes oversættelser meddeler os, at hun må have været optaget af. Desuden vil man kunne danne sig et indtryk af, hvilken rolle hun selv har haft i samtidens kulturelle liv. Hendes skrifter er konkrete, overleverede beviser på hendes arbejde, men viser muligvis kun en del af det.

Præcis hvad hun lærte hvornår, kan ikke spores klart. Otto Sperling meddeler, at hun kunne fem sprog: latin, hollandsk, italiensk, fransk og engelsk. At dømme ud fra den rækkefølge han nævner sprogene i, har han sin viden fra professoren i Sorø, Johannes Fabers hyldestdigt til Birgitte Thott i Seneca-bogen fra 1658. I 1662 nævner Jørgen Rosenkrantz ikke italiensk og hollandsk i sin ligtale, men derimod tysk og spansk. Provsten på Samsø, Hans Jensen Svaning, supplerer listen med græsk og hebraisk i sit forord til Thotts oversættelse af Philip Mornay fra 1650. En gymnastisk opvisning af sjældne græske ord formede til klagesange i anledning af hendes død¹⁴ kan vel, selvom de måtte nydes hinsides, også tolkes som udtryk for, at hun mestrede det græske sprog. Hos Svaning roses hun for

sin mundtlige sprogfærdighed på en række moderne sprog, som hun talte flydende med udenlandske gæster, ligesom hun af ham og andre beundredes for sin frie korrespondance på latin, hvorfra vi har bevaret et enkelt brev til Ole Worm.

Dansk, tysk, hollandsk, engelsk, fransk, italiensk, spansk, latin, græsk og hebraisk er således alle sprog, som Birgitte Thott i sin samtid mentes at beherske. Oversættelser til dansk, som hun selv har udarbejdet, har vi bevaret af værker skrevet på tysk, engelsk, fransk og latin. Den spanske Juan Luis Vives har hun oversat fra latin, og de græske tekster af Epictet og »Cebes« er oversat fra dobbelsprogede udgaver: græsk-latin. Birgitte Thott synes at have kunnet klare sig indenfor 10 sprog, selvom hun måske ikke har »kunnet« dem alle lige godt.

Interessant er det, at hendes intellektuelle hovedsprog, latin, ikke var med i barndomslæren. Latin tog hun sin første lektion i samme år, hun var blevet enke. Rosenkrantz fortæller om dette:

»Altså, i en alder af 31 år, tog hun for første gang fat på under fremragende læreres vejledning at lære det latinske sprog, som i dag dyrkes vidt og bredt af de lærde, og så godt var resultatet, at hun lynhurtigt kunne udtrykke ligegyldigt hvilke tanker hun ønskede på sproget. For at kunne til egne sig den inderste mening med den hellige skrift arbejdede hun sene rehen ikke uden udbytte og enestående fremskridt med det hebraiske sprog, som er det, Gud selv benyttede til at meddele sig til patriarkerne og profeterne på, og på hvilket Det gamle Testaments kanoniske skrifter oprindeligt var affattet. Hun var aldeles klar over, at vandet har én smag ved sin kilde, en anden nede i floden.«

Ikke længe efter genoptagelsen af studierne tog Thott skridtet fra elev til selvstændig. Mens hun arbejdede med at lære latin og hebraisk, begyndte hun selv at blive produktiv som oversætter indenfor det franske og engelske sprogområde. Og allerede i 1658 forelå den færdigtrykte Seneca-oversættelse fra latin, hendes hovedværk og en væsentlig kilde for os til viden om hendes fagkreds.

Erik Dal er den første, der har stillet og søgt at besvare spørgsmålet »om Birgitte Thotts vej til netop dette forfatterskab« (s.41). I sin artikel kommer han kort ind på emnet og peger på Sorø-miljøet og specielt Henrik Ernst som bindeledet mellem Seneca og Thott. Hans tanke skal her følges og efterprøves i detaljer.

Den tyskfødte *Henrik Ernst* var omkring 1626 kommet til Danmark og havde virket som privatlærer i adelskredsene omkring Sorø Akademi, hvor han i 1639 blev professor i jura og moralfilosofi. Han udgav i 1629 »Epicteti

sententiæ CXVI« i København, et af de skrifter, som Birgitte Thott senere oversatte. Hendes bog udkom først i 1661, men kan evt. være udarbejdet tidligere i hendes enketid. Foruden nogle afhandlinger om moralfilosofiske emner udgav Ernst »L. Annæi Senecæ trium librorum de ira (= om vrede) editio nova« i Sorø 1652, og endelig var det ham, der i 1658 foruden et hyldestdigt også skrev »approbatio« til Birgitte Thotts oversættelse, således at den kunne gå i trykken. Sorø-professoren har tydeligvis været i kontakt med Birgitte Thott omkring Seneca-oversættelsen.

Ser man nu videre på hyldestdigtene i Seneca-bogen, finder man mange soranere allerede blandt de 12 gratulanter, men også nogle, som kom andre steder fra. De 12 digte er skrevet af følgende velrenommerede personer: 1. Anna Maria van Schurman, 2. Jørgen Rosenkrantz, 3. Marcus Giøe Falcksen, 4. Henrik Ernst, 5. Thomas Bartholin, 6. Hans Lauremberg, 7. Johannes Faber, 8. Rasmus Hansen Brochmand, 9. Erik Eriksen Pontoppidan, 10. Jesper Lauridsen Smith, 11. Hans Clausen Rosing, 12. Peder Schumacher, samt et 13., som ledsagede Albert Haelweghs kobberstik af Birgitte Thott, og var skrevet af digteren og historikeren Vitus Bering.

Forbindelsen mellem personerne på listen, fra Schurman til Schumacher, og enkefru Thott på Turebygård er næppe klar for enhver, og den går sandsynligvis ad en række forskellige veje, de fleste faglige, enkelte måske private.

Førstepladsen er hæderspladsen. Den er viet til listens eneste udlænding og eneste kvinde, hollænderen fra Utrecht, *Anna Maria van Schurman*. Hendes digt er ved udgivelsen fremhævet ikke alene ved at stå først, men også ved at være sat med de fornemste typer. De 10 vers får tildelt en hel side. Schurman, en af Europas lærdeste kvinder i samtiden, var kendt for at beherske 16 sprog og debattere på så mange heraf, som hun havde adressater, der forstod. Ethiopisk, f.eks., stod hun lidt alene med, hvorfor hun udarbejdede en grammatik til sproget. Hele den lærde verden kendte hende selv og hendes skrifter, hvoriblandt et af de berømteste var det debatskabende åbne brev til den teologiske professor i Leiden, André Rivet: »De ingenii muliebris ad scientias et meliores literas capacitate« (Om det kvindelige intellekts egnethed til videnskab og god litteratur), Paris 1638. Heri forsvarede hun synspunktet, at det ikke var upassende for kvinder at beskæftige sig med intellektuelle emner.

Schurman og Thott kan ikke kaldes nære venner. De to kvinder har sandsynligvis aldrig mødt hinanden. Birgitte Thott rejste ikke, Schurman rejste ikke nordligere end Altona. Men det gjorde til gengæld de mænd, de kendte, og kontakten er sikkert formidlet gennem en dansk mand, der

kendte Birgitte Thott, til en udenlandsk mand, der kendte Anna Maria van Schurman. Sådanne var der mange af. Schurman brugtes blandt intellektuelle som turistattraktion, »A ceux qui voyagent en Hollande pour voir les singularitez d'icelle«, som der stod trykt i hendes ovennævnte værk (p.1) - en rolle, der med tiden blev hende temmelig belastende. Allerede indenfor gratulantskaren i Seneca-bogen er der oplagte emner til rollen som mellemmand. Lægen Thomas Bartholin f.eks. Han skrev i 1646 i Utrecht et hyldestepigram til Schurman, senere trykt som nr. 22 i 4. bog af hans »Carmina«. Også Henrik Ernst rejste i flere perioder i Holland, og Marcus Giøe opholdt sig dér i årene omkring 1658, ligesom også Peder Schumacher gjorde.

Birgitte Thott kunne høste megen ære af Schurmans påskønnelse, men hun havde slidt for den, og der er ingen grund til at betvivle den oprigtige beundring i Schurmans latinske digt, som i oversættelse lyder:

»Senecas vældige skygge og aske, så vægtig en herres,
har nu en kvinde af rang
vovet at vække af død.

Ham gav hun livet tilbage igen under Nordlige Stjerner,
atter nu kalder hun frem
tale af vismandens mund.

Spaniens folk, du må vige, Annæus' ære forlod dig.

Den kan det Danske folk
rettelig kræve som sin.

Jyske folk, flet blomster i krans til DEN TIENDE MUSE,
værdig fortjenestes løn
dansende nymfer bær frem.

Burde man ikke på Musernes bjergtinde optage hende?

HAM skænker hun liv igen -
dennegang liv uden død.«

Anna Maria van Schurman, som for længst havde opnået tilnavnet, »Den tiende Muse«, giver generøst titlen videre til sin danske medsøster indenfor hendes lokale lærdomscenter. Lå der mon en inspiration fra Schurman bag Birgitte Thotts fortale til kvindekvædet, som vi skal se på nedenfor? Bartholin har tilsyneladende koblet de to i tankerne, siden han i sine digte lader Schurmandigtet (IV,22) efterfølges af et til Thott (IV,23).

En velgennemtænkt kontrast på den strukturerede gratulantliste markeres af digt nr. 2, den nytiltrådte hofmester på Sorø Akademi, *Jørgen*

Rosenkrantz' modersmålsdigt. Digtet er stort og flot. Indholdet falder i to dele, som hver får tildelt en hel side. Lovordene dækker et imponerende bogopslag. Første del er en lovtale til Seneca som en hedning, der havde fattet Guds evige lys, mens anden del hylder Birgitte Thott, som en kristen, der havde fattet Seneca. Jørgen Rosenkrantz må have stået Birgitte Thott nær. Det var ham, der skrev ligtalen over hende i 1662. Hans fader, Sorømanden Holger Rosenkrantz, »den lærde«, var Birgitte Thotts onkel, hendes mand Otto Giøe var vokset op hos ham, og Birgitte Thott havde oversat et af hans skrifter, »Fürstenspiegel«.

Ved det store bogprojekt, som Seneca-bogen uomtvisteligt var, har Jørgen Rosenkrantz spillet en ganske særlig rolle, som diskret røbes i det 7. gratulationsdigt, skrevet af Johannes Faber. Tør man nemlig tro, at denne professor i veltalenhed ved Sorø Akademi taler sandt på latin, var det Rosenkrantz' fortjeneste, at Seneca-bogen blev bragt i trykken. Rosenkrantz havde hemmeligt eller, som det siges, »imod Birgitte Thotts ønske« ladet oversættelsen publicere, en »tjeneste« som de fleste i dag nok ville betakke sig for at modtage. Dengang var det imidlertid anderledes. En vigtig dyd i kvindens opførelse var beskedenhed. Beskedenhed, undseelse, blufærdighed og deraf følgende kyskhed. Lærde kvinder var et særsyn, og der gjaldt ingen særregler for dem og deres arbejde i princippet. De kunne vanskeligt selv bringe deres varer til torvs. Der skulle derfor et større skuespil til for at få et pragtværk som Seneca-bogen i trykken.

Først skulle Birgitte opfordres til at skrive den (jfr. nedenfor om digt 5). Når den var færdig, skulle hun benægte, at den var værdig til udgivelse. Imens kunne hun for god ordens skyld skrive sine fortaler, for at det dog, hvis den alligevel engang skulle blive udgivet, skulle være klart, hvad hun ville med dette sit hovedværk. Dernæst skulle nogen, her Jørgen Rosenkrantz, overtale hende til at udlevere manuskriptet, som skulle approberes af nogen, her Henrik Ernst, og imod hendes ønske sørge for, - og betale for? - at det blev trykt og forsynet med lykønskingsdigte af bl.a. ham selv. En tredie, her Johannes Faber, meddelte »hemmeligt« læseren, at bogen kun udkom takket være den første, som takkedes varmt for sin bedrift, samtidig med, at forfatteren Birgitte Thotts beskedenhed, »laudabilis Verecundia«, blev fremhævet¹⁵. Alt dette sker vitterlig i Seneca-bogen. Tilbage stod så at fremstille et titelblad, der foregav, at skriftet udkom anonymt, men reelt afslørede ophavet. Problemet er løst således: « ..... ofversat af, den sin Næste at tiene, Begiærer Trolig«. Navnet Birgitte Thott er antydnet med »B« og »T« i de sidste to ord. Andetsteds skjuler hun sig bag et tilsvarende »Bed och Tro« eller »Beder Troligen«. For at der dog ikke skul-

le være tvivl om sagen, blev hendes navn sat med bogstaver i 10-dobbelt størrelse i adskillige af de efterfølgende gratulationsdigte.

De klare forventninger om beskedenhed og det overordnede begreb, dyd, som lå i kvindeopdragelsen, bidrager til at forklare, hvorfor man må gå ad så snørklede veje for at få oplysninger om bestemte kvinders omgangskreds og virke. De siger derimod ikke noget om, at kvinderne var isolerede. I øvrigt bør det nævnes, at der findes skrifter udgivet eller oversat af mænd, som skjuler sig på lignende måde, men næppe i en sådan syntese af egen beskedenhed og andres hyldest, som det ses ved en række af de første bøger med kvindeligt ophav.

En anden årsag til, at det ofte er svært at følge sporet af selv anerkendte lærde kvinder, er, at de ikke havde nogen karriere og dermed heller ingen egentlig betydning, som kunne føre til fastholdelse af de afgørende faser i deres liv. Dybest set var de overflødige, så længe de ikke kunne få adgang til universitetet og derfra til embedsmandsstillingerne. Endnu et lille århundrede senere måtte Charlotte Dorothea Biehls elskede bedstefader, der selv havde lært hende at læse, undrende udbryde, da denne Guds gave af et barnebarn som seks-årig ville lære latin for at kunne forstå Holberg »heel«: »Hvad kunde det gavne Dig, ... Du har iø ingen Buxer paa og kan ikke blive Professor«¹⁶.

Blandt de hidtil omtalte gratulanter i Seneca-bogen har der umiddelbart kunnet ses større forskelle end ligheder. Det er tilsyneladende ikke Thotts nærmeste venner og slægtninge, der har skrevet tillykke. Fortsætter man gennemgangen synes skaren snarere at kunne samles om en helhedside Seneca-Thott, der belyses ud fra fortrinsvis de relevante faglige synsvinkler. *Henrik Ernst* var professor i moral-filosofi og gav med sit digt en accept af den hedenske stoiske filosofis lødighed set med 1600-tallets kristne blik. *Johannes Faber* stod som professor i retorik med sit ord inde for Senecas og Thotts formulering, *Erik Eriksen Pontoppidan*, der vandt sig ry som Danmarks grammatiks grundlægger, da han udsendte sin »Grammatica Danica«¹⁷, var med sin støtte i digtet garant for Thotts sproglige præcision. *Johannes Lauremberg*, professor i matematik i Sorø, som det fremgår af det 6. digt, er den samme som *Hans Willumsen Lauremberg*, som dels som klassisk filolog tidligere havde været ansat til undervisning i latinsk poesi, dels selv var aktiv som digter i mange genrer. Særlig kendt var han som satiriker, og sit lille digt til Birgitte Thott afslutter han da også med en satirisk opfordring til de unge mænd om at overlade kunsten og bøgerne til kvinderne og selv gribe tenen i st. f. griflen.

Det officielle akademiske blåstempel leverede Caspar Smetius, alias

Jesper Lauridsen Smith, rektor i Sorø fra 1656 til 1660. *Rasmus Hansen Brochmand* havde på det tidspunkt markeret sig som historiker. Eksempler på dyder og laster i oldtidens historie havde han beskrevet i sit hovedværk. Da Seneca-bogen udkom var han professor i historie i Sorø, men på vej til et professorat i København i faget teologi, som han tiltrådte i 1660. Teologerne var allerede repræsenterede gennem *Hans Clausen Rosing*, den lokale præst i Tureby og en nær ven af Thott, som det fremgik af den ovenfor citerede ligprædiken over Elisabeth Thott. I to digte, et kort på latin og et langt på dansk, hylder han Birgitte Thott. Som så mange af de andres komplimenter er også hans kun delvis smigrende for kvindekønnet:

»Hvo Senecam har læst, tænckte vel mindst at finde
Saadan dybsindig Bog fordansket af en Quinde«.

Rosing giver en kort vurdering af Seneca-oversættelser til andre sprog, den ikke-komplette tyske, den franske og den engelske, og konkluderer, heldigvis, at den danske er den bedste, hvilket han forklarer med, at oversætteren har haft den styrke frem for de andre, at hun selv kunne måle sig i god moral med forlæggets forfatter. Rosing forholder sig til egentlige oversættelsesproblemer og viser bevidsthed om, at sprogforskelle ytrer sig i andet end glosser. Han roser Thotts valg i stil og præcision, »Latinen følges vel, og Dansken falder næt«, og konkluderer til sidst begejstret »Ædle Frue blif ved«.

Et enkelt af digtene, Marcus Giøes, må antages at skulle tegne sig for familiens hyldest. *Marcus Giø Falcksen* var Birgitte Thotts nærmeste slægning med tilknytning til det akademiske liv på det tidspunkt. Som broder til hendes afdøde mand og søn af den tidligere forstander ved Sorø Akademi, Falck Giøe, skrev Marcus, der selv var Sorø-elev og havde læst hos Henrik Ernst, et kort latinsk digt om denne guldalder for Muserne - midt i krigsgudens dystre jernalder.

Interessant er forbindelsen og selve det, at der er en forbindelse, mellem det 5. digts berømte forfatter, *Thomas Bartholin*, og Birgitte Thott. Thomas Bartholin var i 1654 blevet Ole Worms efterfølger i professoratet i medicin ved Københavns Universitet. Han var vel kendt i Europa i snævert faglige så vel som bredere humanistiske kredse. I hans publicerede udvalg af latinske breve »*Epistulae Medicinales*«, København 1663, er 2 ud af de 400 sendt til Birgitte Thott, samlingens eneste kvindelige addressat. I det første, skrevet d. 20. dec. 1651 og af ham selv kaldt »*De edendo Seneca vulgari*«, bebrejder han hende venskabeligt, at hun holder Seneca for sig selv, i st. f. at lade ham leve og give styrke til alle danskere ved at lade ham tale gennem sin latinkyndige mund. Han frister hende til at gøre noget for

at formidle Seneca ved at lokke hende med muligheden for at overgå den berømte Anna Maria van Schurman. Seks år efter, i oktober 1657, skrev Bartholin det andet brev. Anledningen var en god vens død, og årsagen til at han henvendte sig til Birgitte Thott var, at han forgæves havde forsøgt at gøre sig fri af sorgen over dødsfaldet og nu håbede på, at Seneca kunne give den nødvendige trøst¹⁸. Seneca var nu blevet Thotts ejendom. Hun forstod ham, og hun kunne tolke ham. Bartholin opfordrede hende igen indtrængende til at lade ham tale. Året efter kom bogen. Bartholin støttede den og i øvrigt også de fleste af hendes andre bøger med et latinsk epigram. På latin og på dansk har han udtrykt sin beundring for hende, og digtene er senere efter hendes død blevet genoptrykt i hans »Carmina«, som han udsendte i 1669. Heri indgår de som nr. IV,23, IV,26, IV,27 og VI,4. I et brev fra foråret 1662 til Ole Borch i Amsterdam, beklager Bartholin Birgitte Thotts død.

Bartholins utvetydige støtte til Thott har uden tvivl betydet meget for udgivelsen af hendes værker. Som mindre betydningsfuldt dengang, men nok så pikant set i historisk lys, må man betragte det sidste gratulationsdigt i Seneca-bogen, som er skrevet af selveste Griffenfeld, den dengang 23-årige *Peder Schumacher*. Han var på det tidspunkt en lovende og højtbegavet akademiker med det ene handicap ikke at være adelig. Fra 1653 havde han været på studieophold i Europa og var belæst indenfor den klassiske oldtidsliteratur. Både teologi og især medicin havde han beskæftiget sig med.

Til Birgitte Thotts Seneca-bog, som han må have hørt om i udlandet, bidrog han med et af de ganske få latinske digte, man kender fra hans hånd. Digtet er kort og fyndigt. I en ganske kontant symbolik fortæller han, hvorledes Birgitte Thott blev forvekslet med gudinden Juno, da hun musisk dalede ned fra himmelen med sin Seneca-oversættelse. Schumacher benytter her en »hexameterformel«, som i let varieret form kan genfindes hos Vergil (*Æneiden* VII, 620 og XI, 595) og også har været benyttet af Tycho Brahe¹⁹. Schumacher underskriver sig kun med sit navn (ingen titel), så forbindelsen til Thott er ikke gennemskuelig. De har dog haft mange fælles kontakter i det lærde selskab, de begge som en art udenforstående bejlede til og opnåede optagelse i: Thomas Bartholin, Falck Giøes børn, familien Brochman, Vitus Bering, Ole Worm m.fl.²⁰ At Schumacher engang skulle blive til Griffenfeld vidste man ikke i 1658, men en sikker sans for, hvor det foregik, må han have været født med. Han har næppe nydt mindre ære end den lærde adelsfrue selv, gennem sin placering på denne sjældent hæderfulde tabula gratulatoria, hvor han muligvis repræsenterede den begavede ungdom.

Med Schumacher slutter listen over de 12 gratulanter i Birgitte Thotts Seneca-bog. Listen har givet et kig ind i den fagkreds, som de lidt senere kilder meddeler os, at hun har færdedes i. Hendes kreds kan tilsvarende udvides med nye navne fra gratulationsdigtene i hendes andre bøger, der dog langt fra er så fornemt udstyrede som Seneca-bogen. Hans Jensen Svanning, rektor i Sorø i 1635 og senere provst på Samsø, Peter Petersen Winstrup, biskop i Lund, aktiv ved oprettelsen af Lunds Universitet (men ingen fædrelandskæmper!) og produktiv forfatter af religiøse skrifter, Rasmus Poulsen Vinding, rektor i Sorø 1640-46 og senere professor i København i hhv. græsk, historie og geografi, hvorfra han gik videre til den politiske og juridiske ledelse.

For at få en fornemmelse af Birgitte Thotts selvstændighed i forholdet til gratulanterne må man kort overveje, efter hvilket princip gratulationslisterne var bygget op. Hvem stod på listen? Var det hendes nærmeste venner og slægtninge, som her fik chancen for offentligt at hylde hende, eller var det udenforstående? Som Seneca-bogens liste er blevet anskuet her, synes den at være struktureret ud fra en idé om, at hhv. nogle persongrupper (familie, venner, unge akademikere, lærde kvinder f.eks.) og nogle for helheden Seneca-Thott fagligt relevante synspunkter og institutioner (grammatik, etik, m.m., Sorø Akademi, Københavns Universitet) skulle være repræsenteret, hver især med én repræsentant: en, som havde størst mulig autoritet på sit felt og dermed kunne give en troværdig anbefaling til bogen.

Listen åbner således ikke op for Birgitte Thotts »privatliv«, men den viser hendes prestige og deraf følgende uafhængighed i fagkredse. Når hun hos digteren Anders Bording i 1647 fik tildelt rollen som ægte dansk lærd kvinde i hans i øvrigt noget halvhjertede »Forsvar for de lærde kvinder«, var det ikke hende, der gav digtet et ironisk skær, men den omstændighed, at hun var næsten ene om at danne hele regimentet.

Vi kan ikke følge Birgitte Thotts danske verden ret langt udover hendes egne værker. Der er overleveret nogle spinkle rester af en tydeligvis større korrespondance mellem hende selv og hendes venner. En af dem var oldforskeren og lægen Ole Worm. Blandt hans latinske breve findes to mellem ham og Thott²¹. Birgitte Thott viser her kyndig interesse for Worms arkæologiske museum, hvortil hun har foræret et fornemt gammelt norsk skjold med samt dets historie, som hun har opsporet. På et formfuldendt latin skriver hun i klar håndskrift til Worm, som på sin side elegant takker hende. Thotts brevoriginal ligger på Det kgl. Bibl. i København.

Helt tilbage i 1642, det år Thott blev enke, kan vi få et glimt af hendes egenmægtige rolle i det fornemme selskabsliv. Fra den tid har man en

In Effigiem Illustris Heroinæ
BIRGITTE TOTTE

*Dingitur ad ipsâ genitricem Pallas et hanc.
 Nil per Antiquas, sed peditura plagas.
 Tota Phœbe nocturna, fœditæ TOTTÆ Heroinæ
 Torrens, cuius præcipiti crine, vixit
 Vltima, Deo, quæ hunc generatæ Pnæ.
 Ille, animi intus nobilioris, opor.
 Complex, Natura videt, causerit artes.
 Fœditæ, in op, vixit, de, omni, illa, deest.*

*Doctæ, Joela, libro, claræ, quæpæra, scriptæ,
 Et nova, Palladio, genitrici, facta, pærent
 Flactæ, et Cheretæ, numeratæ, te, ording, Heroinæ,
 Græcia, græ, vel, græ, pæta, jactat, hominæ,
 Næpæ, quid, libuit, tel, jergere, vana, Deorum,
 Næ, græ, art, Lector, Rægere, vana, vider
 VITVS BIRING*

invitation til hende fra kong Christian IV, der inviterer hende til bryllup på Slottet²².

I det daglige måtte hun nøjes med at gøre sit hjem til sit slot. Turebygård

på Sjælland var heller ikke uegnet til det formål. Det lå ikke så langt fra Sorø Akademi, som har været det sted, hun har kunnet hente sin åndelige føde fra. Da hendes gods blev ødelagt i svenskekrigen kort efter Senecabogens udgivelse, tog hun på Akademiets regning fast ophold i Sorø, hvor hun boede til sin død. Herlufsholm havde hun også kontakt til. I 1658 meddeles det i »Herlufsholm Ugekostbog«²³, at Birgitte Thott i anledning af Magister Gregers ordinerings, »ankom med pige og kusk« for at aflægge visit. Det var nok ikke den eneste gang, hun var der.

På Haelweghs kobberstik efter Abraham Wuchters maleri af Birgitte Thott ses hun på baggrund af sit (?) bibliotek. En kraftig træreol, tætpakket, bærer tykke folianter opstillet i lige rækker efter indhold, eller i det mindste ikke, som det til tider ses, efter højde. Hun selv sidder sund og myndig og betragter tilskueren med et blik, der straks giver dårlig samvittighed, og en antydning af et humorfyldt smil. Hun kendte trods sin beskedenhed godt sin værdi. Noblesse oblige. Som en ægte fransk »précieuse« i sin salon modtog hun kunstnere og lærde på Turebygård. Var det ikke sådan, Jørgen Rosenkrantz huskede hende, da han i ligatalen skrev:

»For at hun kunne gøre gode fremskridt i viden og visdom med en vis tidsbesparelse, modtog hun de mere fremtrædende blandt filologer og mænd, der var kendte for deres sjældne uddannelse og enestående fromhed, på sit gods. Hun omgikkes meget gerne mænd, der var iøjnefaldende veluddannede, og førte samtaler med dem, idet hun anså diskussioner af denne art for at have stor betydning for en mere underbygget lærdom. Hvad der da heller ikke er noget mærkeligt i, for ligesom den, der har med parfumer og cremer at gøre, selv kommer til at dufte, således optager den, der omgås de lærde og retsskafne, visdommens dyd i sig«.

Resultatet af dette kapitels søgen efter en eventuel enkeltperson, der kunne have inspireret og hjulpet Birgitte Thott i hendes intellektuelle arbejde, lyder da: »Manden bagved« Birgitte Thott synes ikke at være der, men hun havde mange mænd omkring sig.

Birgitte Thott og de lærde kvinder

Birgitte Thott var, som vi har set, et jævnbyrdigt medlem af en sluttet kreds af Danmarks fornemste og lærdeste mænd. Man behøver imidlertid ikke lede længe i kildematerialet, før man også finder en verden af kvinder i hendes faglige liv.

Kaster man et blik på listen over hendes arbejder, fremgår det, at hovedparten af de bevarede håndskrifter af ikke trykte ting, i dag befinder sig i

Karen Brahes Bibliotek i original og i afskrift(er). Birgitte Thotts eget bibliotek, som iflg. Schönau skulle have været »ypperligt og skønt«²⁴, blev ved hendes død indlemmet i Biblioteket på Sorø Akademi, som hun havde testamenteret det til. Da biblioteket brændte i 1813, gik alt til grunde, og de eneste spor man har af hendes boggave, er en liste på knap 50 numre i en ufuldstændig katalog over bibliotekets bogbestand, udarbejdet kort før branden²⁵. Nogle enkelte bøger, som i dag haves i andre biblioteker, kan være blevet udskilt af samlingen, da denne i en periode i 1700-tallet var flyttet ud.

Men nogle ting må også have sneget sig udenom testamente-gaven til Sorø, og heriblandt muligvis manuskripterne i Karen Brahes bibliotek. Birgitte Thott vides bl.a. fra Worm-brevet at have foræret bøger og kunststykker til en række mænd og kvinder. Håndskrifterne i Karen Brahes bibliotek kunne tænkes at være en sådan privat gave fra Thott, som senere er indgået i samlingen hos Karen Brahe.

Et brev fra Leonora Christine Ulfeld skrevet i 1685 til Otto Sperling den Yngre, forfatteren til det ovenfor nævnte håndskrift »De foeminis doctis«, er af interesse her. Leonora skriver, 23 år efter Birgitte Thotts død bl.a.: »F. Birgitta Friisis Sl. Mand war frue Birgitta Totts Broder, oc findis udi F. Birgitta Friisis giemme mange aff Birgitta Tottis Skriffter, som aldrig er gaaet i tryck; dennem gaff hun mig paa sin Syge Seng, wiste beskeen om alle Skriffters Indhold; henders fattig effter latte goedz staar paa Soer, der boede hun; naar ded aabnis, da faar ieg alt huis skreffuet er«²⁶. Birgitte Friis har omhyggeligt opbevaret Birgitte Thotts papirer og sørget for, at de ved hendes død kom i kyndige hænder. Leonora Christine må have gjort det samme. Selv havde hun længe arbejdet på sin »Hæltinners Pryd«, og korresponderet med Sperling om hans lærde kvinder og endda lagt pres på Thomas Kingo, for at han skulle skrive om danske kvinder. Et klenodie som dette har hun sørget godt for.

En del tyder på, at de intellektuelle kvinder i perioden var sig deres særposition bevidst og følte en forpligtelse til at støtte hinanden og bevare deres møjsommeligt tilkæmpede lærdom. En oplagt måde at gøre det på var, at holde fast på den bogskat enkelte barnløse kvinder, der havde deltaget i det intellektuelle mandsliv, havde samlet eller skrevet, og sørge for, at den forblev i kvindekønnets besiddelse. Birgitte Thotts manuskripter, hvad enten det er de samme som Leonora omtaler eller nogle andre, kan således have vandret fra kistebund til kistebund i nogle generationer, før de sluttede på Karen Brahes Bibliotek.

Nogle af dem har faktisk været med fra begyndelsen. Også i det tilfælde har en kvindelig forbindelse ligget bag. Birgitte Thott skænkede i sin

tid en del af sine håndskrevne bøger til sin svigerinde Anne Giøe²⁷. Anne Giøe var berømt for sin samling af især danske bøger. Hun påbegyndte oprettelsen af et adeligt jomfrukloster på Fyn, hvor bl.a. bøgerne skulle have deres bibliotek. Da hun døde ugift arvede hendes niece, Karen Brahe, ved testamente den fine bogsamling. Karen Brahe arbejdede systematisk videre på klosteret og bogsamlingen, og da hun døde ugift havde klosteret fået sin fundats, og bogsamlingen var overdraget klosterbiblioteket. Denne bogsamling gik således fra ugift kvinde til ugift kvinde, og det er den, som idag er bevaret som »Karen Brahes Bibliotek« under Landsarkivet for Fyn.

I dette kloster fandtes en stor portrætsamling af adelige danskere. Også den er bevaret næsten intakt. H.D. Schepelern skriver i sin bog, »Portrætsamlingen i Odense adelige Jomfrukloster«, Frederiksborgmuseet 1956, følgende: »Den oprindelige Ophængning, som den kan læses ud af Inventariet fra 1738, antyder ligeledes Planmæssigheden: I »den store Stue« har der været Portrætter af Karen Brahes Slægt i bredere Forstand, ... Den »blaa Stue« har særlig været viet Portrætter af Karen Brahe selv og hendes Søskende, og i »Bedestuen« fandtes Kimen til en Billedsamling med Emner fra det aandelige religiøse Liv, saavel Portrætter af betydelige Mænd og Kvinder som Malerier og Kobberstik med aandeligt Indhold« (s.45-46). I »Beedestuen« hang foruden Anne Giøe, Holger Rosenkrantz, Tycho Brahe, Karen Brahe »med forgyldt ramme om« m.fl., også vores Birgitte Thott²⁸. Hendes tilknytning som den lærde, slægtningen og bogskænkeren, gav hende en naturlig placering i dette rum. Herfra kunne hun tjene til opmuntring og efterligning for de lærde kvinder.

Birgitte Thott selv har ganske tydeligt været interesseret i at dele sin lærdom ikke kun med de mænd, der havde prestige ved deres lærdom, viden og position, men også med kvinderne, som hun ønskede at hjælpe til at få del i lærdommens privilegium, glæde og magt. Der er dog ikke meget der tyder på, at hun kan have fået egentlig faglig respons fra særlig mange kvinder. Den store generation af lærde kvinder kommer nemlig først i tiden efter hendes død, hvad der måske ikke er helt tilfældigt.

Indenfor sin egen familie holdt hun et vågent blik over de øvrige kvinders åndelige præstationer. Takket være hende er moderen Sofie Belows slægshistorie blevet reddet. Birgittes ugifte søster, Anne Thott, havde ført bogen efter moderens død, og da Anne døde, samlede Birgitte sammen, hvad der var, færdigredigerede og skrev anonymt i bedste retoriske stil en historisk indledning om slægtsforskning i oldtiden, den bibelske og den græsk-romerske²⁹.

Tilsvarende reddede hun som nævnt sin niece Elisabeth Thotts oversæt-

telse af to af den engelske gejstlige Thomas Fuller's skrifter. Fuller var bl.a. berømt for at være så morsom, og Birgitte Thott har sikkert opsnappet denne kulturbegivenhed fra udlandet og således stået bag dette mere utraditionelle tekstvalg til engelsk stiløvelse. Da Elisabeth døde skrev Birgitte en indholdsrig indledning og overdrog skriftet til Thomas Bartholin, som samvittighedsfuldt udgav det efter begge kvinders død i 1664. I et af Birgitte Thott-håndskrifterne i Karen Brahes Bibliotek (= A VI 22) findes i øvrigt en oversættelse af en anden af hendes elever, Sofie Thott, »Sattans gloende piile udsluct ... af Joseph Hal«, som det er nærliggende at forestille sig, at Birgitte Thott også kan have været involveret i udarbejdelsen af.

Oversættelsen af Holger Rosenkrantz's »Fürstenspiegel« dedicerede hun til hans hustru, Sophie Brahe.

Den største indsats Birgitte Thott gjorde for at forbedre sine kønsfællers muligheder i uddannelsessystemet var dog, at hun på tryk udsendte en opfordring til »alle dennem iblant Quinde-kiønnet som elske Dyd oc Forstand« om at læse og tro på sig selv og deres begavelses muligheder. Dette første stykke dansk feminisme på tryk findes intet ringere sted end i Seneca-oversættelsen - i hendes utrykte »Om Et løcksallig Lief« udtrykker kapitel 46 en lignende tanke. Hun dedicerede denne pragtbog til »Det loflige Fruentimmer« (loflig = rosværdig), og talte i sin dedikation klar og tydelig tale uden den blufærdighed eller beskedenhed, hun lægger for dagen i sin fagligt orienterede »Fortale til Læseren«. Birgitte Thott giver udtryk for, at hun p.g.a. sine egne latinkundskaber føler pligt til at give sin viden videre til dem, der ikke har samme chance som »Mænds Personerne oc blant dennem de Lærde, som hafve den Lycke fremt for Quinde-Kiønnet, ved Boglige Kunster oc merckelige Forretninger, som de aleene ere øfvede udi, at være skarpsindigere ...« (a3v f). Mere »øfvede« anser hun dog ikke »Mænds Personerne« for at være, end at hun umiddelbart efter tilkendegiver, at også de kunne have nytte af at læse Seneca på et sprog, de forstår.

Hun ytrer håb om, at læsningen af Seneca vil gavne kvinderne, og protesterer åbent - ligesom Anna Maria van Schurman havde gjort - imod de efter hendes vurdering usaglige argumenter, hvormed man forsøger at forhindre kvinderne i at stifte bekendtskab med viden:

»Lader det icke afholde eder fra det at læse hvor udi Klogskab indeholdis, at I ere af det Quindeligh Kiøn, hos hvilcke Lærdom actis for u-nyttig, om icke skadelig. Thi skal Visdommen holdis for farlig hos somme Mennsker, meere end hos somme, da veed jeg icke, om det kand bevisis, Vankundigheden at være nogen gafnlig. Ere vi, som meenis, saa skrøbe-

lige, at vi kunde icke vel bære Forstand? da kunde vi vel mindre regiere os ved u-forstand?» (a4r).

Tværtimod at være skadeligt, siger hun i sit efterfølgende »bevis«, som hun fører med en antik retorikers frækhed, ville det være til mændenes fordel, hvis kvinderne var bedre oplyste:

»Det er oc icke mindre troverdigt, som Plutarchus hafver sagt (in libro de Conjugio), at Lærdom oc de fri Kunsters Videnskab lettelig kand afvende Quinderne fra u-sømmelige Øvelser, oc at den Quindes Person som studerer, vel skulde skamme sig ved at fordrifve sin Tid med Vellyst, oc være hønsk ofver at troe Fabeler oc Efventyr. Den der hafver lært noget, hun kand oc vide, at hende fattis meget, hvorfor hun icke tør acte sig self for vis. Oc af de Visis foreskrefne nyttige Lærdomme oc Love, kunde en hver bedre, end af en tvungen Vankundighed lære med Lyst, at holde sig inden den Quindelig Bluferdigheds, Sactmodigheds, tilbørlig Lydigheds oc ald Skickeligheds Grendser.« (a4v).

At hun selv holdt sig indenfor disse kyske grænser, har Rosenkrantz emfatisk bekræftet overfor hele den lærde verden i sin latinske ligtale.

Birgitte Thott, en intellektuel verdensdame

Fra den sjællandske Turebygård stod Birgitte Thott i kontakt med en mere tanke- end talstærk elite. Var denne kreds lille set i nationalt perspektiv, så var den forbavsende meget større i internationalt. I alle Europas lande var der lignende socialt isolerede smågrupper af intellektuelle, som i et effektivt netværk over landegrænserne holdt sig orienterede om hinanden. Brevveksling, rejseliv og de trykte bøger formidlede hurtigt nyhederne i en vid kreds - også til dem, der ikke rejste selv.³⁰

Ser man nærmere på, hvad Birgitte Thott oversatte til dansk, kan man ane en ikke udsagt linie eller ligefrem en idé bag hendes tekstvalg. Hendes arbejder falder i 3 kategorier: 1. hedensk moralfilosofi 2. religiøse skrifter 3. slægtshistorie. (Der skal ikke her siges mere om nr. 3, som må ses i den sammenhæng, der er skildret ovenfor.)

Med det strenge krav om fromhed, som prægede hele det danske samfund i 1600-tallet, og ganske særligt lå i opdragelsen af kvinderne, ser listen over hendes værker umiddelbart hverken særlig spændende eller nyskabende ud. Som vi så ovenfor, har hun alligevel i hvert tilfælde på det kønspolitiske område markeret sig klart og utvetydigt og for sin tid meget fremskridtsbevidst. Gør noget lignende sig gældende på andre områder?

Hendes religiøse skrifter er hentet fra religionsdebatører fra forskellige

Den genopbyggede Turebygaard, eller Turebyholm, som den kom til at hedde i 1660'erne. Udsnit af »Plan des Trygevelsche Regiments Districts« fra 1720. Håndtegning på Det kongelige Bibliotek, Kortsamlingen.

lande, miljøer og sprog, som ikke kan have været kendte af alle og enhver i Danmark. Hun beskæftigede sig med den utraditionelle gejstlige englænder Thomas Fuller, franskmændene Pierre du Moulin, der var kalvinist og kendt for sine skrifter mod katolikkerne, og huguenotten Philippe de Mornay, der var kendt for sit samarbejde med katolikkerne. Philippe de Mornay arbejdede nemlig under det betegnende øgenavn » huguenotternes Pave« i 20 år som rådgiver for Henrik af Navarra, der som bekendt var overbevist huguenot, indtil han lod sig omvende til katolik og konge under navnet Henrik IV. Også en katolik, spanieren Luis Vives, var med i Birgitte Thotts oversættelsesliste og ligeledes englænderen, moralisten og fritænkeren, den Seneca-imiterende Joseph Hall. Endelig oversatte hun et enkelt skrift af en dansk lutheraner skrevet på tysk: sin religiøse »stedsvigerfader« Holger Rosenkrantz' »Fürstenspiegel«.

Uden at komme nærmere ind på religiøse spørgsmål, må jeg her fremhæve, at man med disse oversættelser tilsammen får præsenteret stort set alle tidens kristne religiøse retninger på dansk. I betragtning af, at Birgitte Thott boede i det strengt lutheranske Danmark, er der en så slående bredde i denne række af skrifter, at man må antage, at hun har haft en tanke med den. På samme måde som Erasmus af Rotterdam engang om Seneca havde sagt: »Si legas illum ut Paganum, scripsit Christiane, si ut Christianum, scripsit Paganice«, (hvis man læser ham som hedning, skrev han kristent, men læser man ham som kristen, skrev han hedensk)³¹, ville Birgitte Thott kunne sige om sine oversættelser: »Hvis I læser dem luthersk, er de kætterske, men læser I dem som kætterske, er de kristne« - den menneskelige forbedring i Guds navn måtte dog være hovedsagen. Tilsyneladende er der en prisværdig tolerance heri, men læst i tidens ånd ligger der mere bag: et ønske om at pirke ved en fastlåst dansk kirkestyring af kristendommens tanker. Hvad er mon det væsentligste for Birgitte Thott, når hun f.eks. i sin Seneca-oversættelse siger om de kristne i kontrast til hedningene: vi må »tacke Gud, som os bedre hafver opliust, ved sit Ords Kundskab, oc saa skamme os, at vi som skulle være oc ville kaldis Christne, icke nær med den Fyrighed, som denne Hedning, Dyden elsker, oc dens Værdighed skatter« (b3r).

Mange af de religiøse skrifter, hvis forfattere som de her nævnte skrev indenfor en bestemt religiøs trosretning, havde et bagvedliggende sigte med deres skrifter, som gik udover kampen *for* det ene eller andet religiøse synspunkt. Det var protesten *imod* en i deres opfattelse for ensrettet og intolerant fortolkning. Gennem religion drev man dengang som nu politik. Opøret fra midten har ofte større mulighed for at fremkalde ændringer end

det utopiske luftkastel. Skildrede man et »andet«, men beslægtet synspunkt, blev man taget alvorligt, fordi man var en skjult trusel mod det bestående. Det vidste Birgitte Thott ligeså godt, som de forfattere hun gengav.

Det er bemærkelsesværdigt, at hendes oversættelse af Holger Rosenkrantz' »Fürstenspiegel« aldrig blev trykt. Ingen vil benægte, at Rosenkrantz var en meget from mand. Men han var også en oprører. »Fürstenspiegel« udsendte han i fuld bevidsthed om den strid, det ville vække, »hvis Konsekvens han var villig til at underkaste sig«³². Var Birgitte Thott uvidende om, hvad hun oversatte? Var hun, som lærd kvinde, måske alligevel farlig?

Med dette portræt af Birgitte Thott i tankerne kan man nærme sig spørgsmålet om, hvad hun ville med sin Seneca-oversættelse, og hvordan man skal forestille sig dette tekstvalgs betydning. Seneca var ikke meget dyrket i Danmark før 1658, men han var nået hertil. Christoffer Dybvad havde i 1597 lavet et udvalg af sentenser fra Seneca, både fra tragedierne og fra prosaskrifterne, og Henrik Ernst udgav, som nævnt, »De ira« (om vrede) i 1652. Det var alt, hvad der fandtes på tryk. Hans Jensen Svanings skrift om Senecas teologi blev først udgivet i 1710 af Søren Lintrup, men kan evt. have været påbegyndt og kendt omkring 1658.

Seneca var imidlertid »oppe i tiden« i udlandet og var så småt nået til intellektuelle kredse i Danmark. Vil man fornemme gennemslaget af Senecas skrifter i perioden, kan man se på bogauktionskataloger. Ved stikprøver viser Seneca sig at være fast element. Både tragedierne og prosaen, ofte i flere eksemplarer, i folio-udgaver til pynt og i lommeudgaver til brug. Bøgerne er anskaffet i udgaver fra 1600-tallet, og er altså ikke gamle arvestykker. Efter 1658 finder man også Birgitte Thotts oversættelse, men ikke nær så hyppigt som originalteksten. Enkelte biblioteker har en »gallisk« udgave, sandsynligvis Chalvet's franske oversættelse.

I skolebogsmaterialet finder man til gengæld slet ikke Seneca³³. Svælgget mellem den lærde skole og den lærde universitetskreds var stort. De mange eksemplarer af Seneca i privatbibliotekerne er på den baggrund overraskende, men viser på den anden side, at Birgitte Thott og Henrik Ernst ikke var de eneste, der havde opdaget forfatterskabet. De må have arbejdet med Seneca samtidigt (jfr. Th. Bartholins brev til Thott fra 1651), og inspirationen kan lige vel være gået fra Birgitte Thott til Henrik Ernst som den modsatte vej. Mest sandsynligt er den kommet udefra.

I udlandet, d.v.s. i Europa, var Senecas prosaskrifter netop nu i centrum

på så godt som alle andre antikke prosaisters bekostning. Fra renæssancens begyndelse til ca. 1600 havde man dyrket både Senecas tragedier og hans prosamoral, men fra det 17. århundrede fik prosaen førstepladsen³⁴. Der var lagt en solid grund i løbet af det 16. århundrede med Erasmus af Rotterdams to Basel-udgaver fra 1515 og 1529, Muretus' fra Rom 1585 og Gruters fra Heidelberg 1593. Det store gennembrud kom imidlertid i 1605 med Justus Lipsius' Antwerpen-udgave. Justus Lipsius var en dybt kristen filolog, som nok flyttede nogle gange frem og tilbage mellem reformerte og katolske arbejdspladser, men altid holdt fast ved kristendommen.

Hans præg på Seneca og den linie han i det hele taget lagde i valget af oldtidstekster fik store konsekvenser for både sprog og moral i europæisk litteratur. Sølvalderlatin og stoicismen fik storhedsdage. Erasmus havde godt et århundrede før med sin »Ciceronianus« rokket ved den autoritet Cicero havde med sit forsigtige og sikre stilideal midt imellem den korte rene attiske og den svulstige asiatiske stil³⁵. Med Lipsius, om ikke direkte p.g.a. ham, var tiden inde for reaktionen: anticiceronianismen blomstrede, og i stildebatterne kom Ciceros modsætning til at tegnes af Seneca, hvis stil havde slagkraft med attisk korthed kombineret med sentensens drejede pointe³⁶. Var det ikke Seneca man sværgede til, kunne det være Tacitus' mere obscure eller Lucans mere svulstige stil, men Ciceros var det ikke, og sølvalderlatin var det. Årsagen til den voldsomme stildebat var det stigende behov for en god prosastil på de respektive nationalsprog. Her kunne Seneca bruges. Han havde ikke for intet været kejser Neros pædagog. Til denne stilling krævedes god sprogbehandling, vindende argumentation og fremfor alt politisk taktik. Ciceros stil var imponerende, Senecas var provokerende. Kort og igangsættende. Tilsyneladende let at imitere.

Men hvad var Seneca bortset fra et stilideal? Seneca var ikke, hvad han havde været. Lipsius havde udgivet Senecas tragedier i 1588. I sit forord havde han taget en gammel strid op: hvor mange Seneca'er var der? (Der ses her bort fra forfatteren M. Annæus Seneca = Seneca den ældre = L. Annæus Seneca's fader.) Som andre hårdknuder er blevet klaret, gik det denne: Lipsius delte L. Annæus Seneca's forfatterskab i 2, som han tilskrev mindst 2 forskellige personer, en »Seneca Philosophus« og en »Seneca Tragicus«. Lipsius' autoritet bragte debatten til et foreløbigt hvilepunkt, og dermed også Seneca's skæbne. For uanset at tragedieudgiverne fortsatte diskussionen med styrket kraft i deres forord, blev det nu definitivt, at en udgave af Lucius Annæus Seneca's »samlede værker« eller »Opera« ikke indeholdt de ti under hans navn overleverede tragedier³⁷.

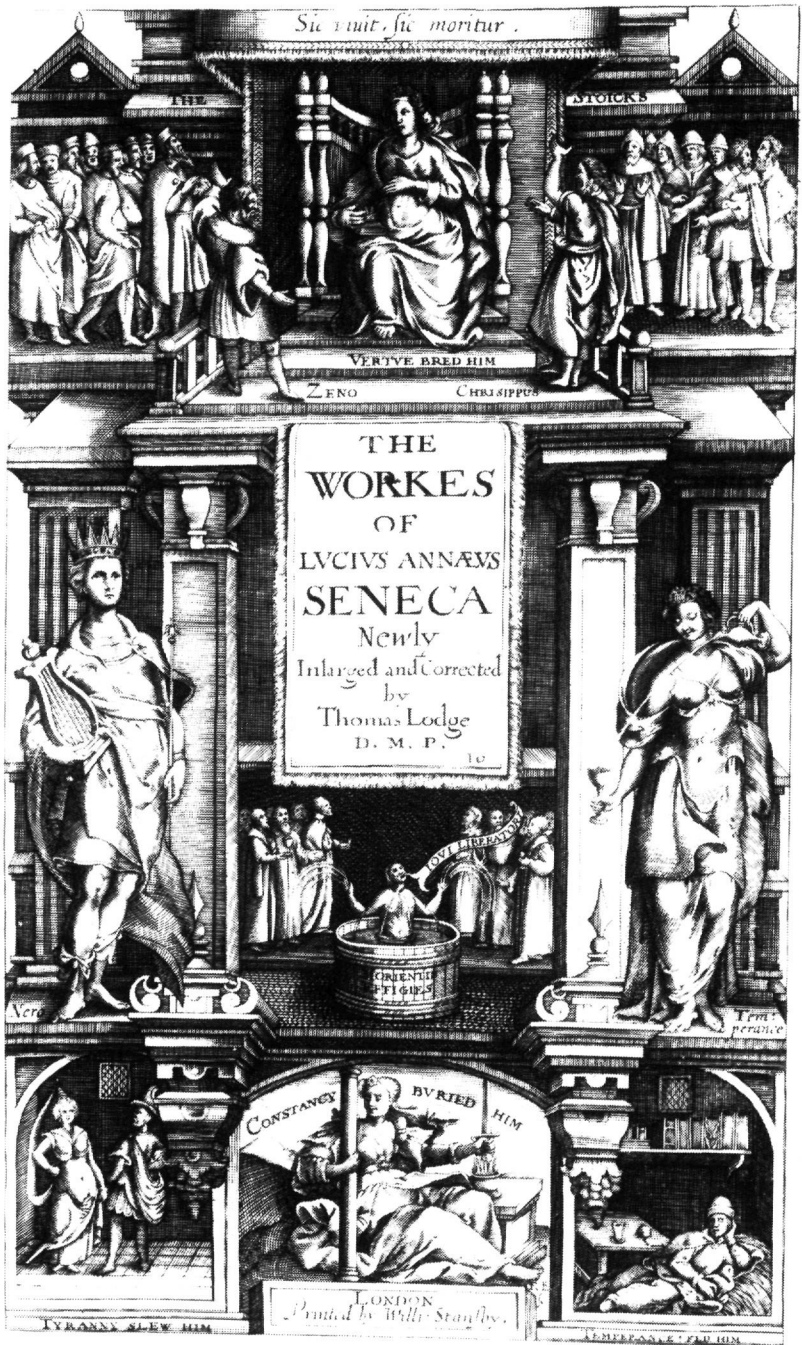
I Frankrig blev Seneca Philosophus, som nu blot hed Seneca, oversat to

gange i Birgitte Thotts levetid. Af Matthieu Chalvet og af hofpoeten Francois de Malherbe. I England, hvorfra en strøm af tragedieoversættelser var udgået i slutningen af det 16. århundrede, var man i det 17. århundrede ligeså ensidigt optaget af Seneca Philosophus. Thomas Lodge gennemarbejdede med kun 6 års mellemrum »The Workes of Seneca«, i 1614 og 1620. I Tyskland gik det trægere. Michael Herr havde i 1530 foretaget en ikke komplet oversættelse af prosaen til et tysk, som var stærkt forældet 100 år senere, men en komplet tysk oversættelse skulle man vente flere århundreder på. Spanien, Senecas moderland, havde sin første prosaoversættelse i 1491 og udsendte med mellemrum oversættelser af enkelte værker. Også i Italien og Nederlandene kom nu og da en deloversættelse. Det var fra Frankrig og England ideen om den store nationalsprogede Seneca trængte sig på for Birgitte Thott. Udenom Tyskland tog hun tæten, og barslede kun få år efter de europæiske kulturcentre i 1600-tallet, Frankrig og England, med en modersmåls-Seneca.

Tekstforlægget gav sig selv: tidens største »videnskabelige« udgave, d.v.s. variorum-udgaven fra Martin Lasniers trykkeri i Paris, trykt i 1626-27 og ikke, som Birgitte Thott angav i forordet: i 1625³⁸. Eksemplaret er bevaret (= Det kgl. Bibliotek, 16,-386 fol.). Med sin egen hånd har hun på latin skrevet indeni: »Heri behandler vor Seneca visselig mange hellige, ja guddommelige emner: om helt at foragte rigdomme, om at døde kødet, at pleje venskabet og at opdrage til gode sæder. Jeg skammer mig over, at vi, som er oplyste af det evangeliske lys, ikke tilstrækkeligt agter og øver de dyder, som holdes så højt i ære af dem, for hvem gnisten kun lyser i kraft af deres egen natur« (Erik Dals overs.), underskrevet »mea manu, Birgitta Tot«. Når man tager i betragtning, hvor meget mere bogen handler om, end det nævnte, og at hun næsten ordret gentager denne latinske kommentar i sin danske indledning til oversættelsen, kan man nok tillade sig at drage den slutning, at Birgitte Thott med disse ord har meddelt eftertiden noget om hvorfor hun oversatte netop Seneca.

Den latinske udgave hun benyttede, rummede kommentarer i uddrag fra ikke færre end 20 berømte Seneca-filologer, heriblandt Erasmus, Muretus, Gruterus, D. Heinsius, Beatus Rhenanus og halvdanskeren J.I. Pontanus, opkaldt efter sit fødested Brostræde i Helsingør. Den reklamerede med sin samling af berømte Seneca-sentenser, som den franske jurist og udgiver af »Corpus juris civilis« Denis Godefroy, havde emneinddelt og opstillet systematisk omkring år 1600. Udgavens grundtekst var Justus Lipsius'.

Birgitte Thott kunne nå vidt omkring i tekstens filologiske historie med dette værk. I marginen i sit eget værk har hun anbragt en del af Justus

Lipsius' randnoter, men enkelte har hun selv føjet til. I sin »Fortale til Læseren« gjorde hun klart, at hun havde orienteret sig om Seneca-læsningen i udlandet, at »der vel fast intet Folck meere udi Europa findis, der jo Senecam saa vel som de andre fornemste Autores paa sit eget sprog kand læse« (b2 r). Hun nævner ikke direkte nogen oversættelser, men som Rosings gratulationsdigt bevidner (se ovenfor), har hun kendt mindst en engelsk, en tysk og en fransk. Det kunne være interessant at kigge hende i kortene ved selve oversættelsesarbejdet, men det er ikke opgaven her. Det skal dog nævnes, at en sammenligning af de kobberstukne titelblade i de respektive udgaver afslører en række fællestræk mellem Birgitte Thotts og Thomas Lodge's udgaver. Det kunne se ud som om Thott-udgavens kobberstik er en gennemtænkt kunstnerisk sammensmeltning af elementer fra Justus Lipsius' 1605, Thomas Lodge's 1620 og nogle specifikt danske. Også på andre punkter har hun vist et godt kendskab til den engelske samtidige kulturdebat (jfr. hendes oversættelser af Joseph Hall og Thomas Fuller), som var en ny og endnu ikke meget udnyttet inspirationskilde for dansk åndsliv i første halvdel af det 17. århundrede. En sammenligning af Lodge's og Thotts Seneca-oversættelser vil være et naturligt begyndelsespunkt for en dybere undersøgelse af Thotts danske sprog.

Det turde nu være klart, at det ikke var nogen tilfældighed, der fik Birgitte Thott til at oversætte 1000 sider Seneca. Hverken ved valget af denne eller de øvrige tekster, som hun oversatte, kan hun betragtes som redskab i andres hænder. Med valget af Seneca valgte hun både specifikt kvindepolitisk og internationalt kulturpolitisk.

Hvad angår det første, havde Seneca en ganske særlig plads i de lærde kvinders univers. Seneca blev brugt af »moderne« mænd som læseøvelser for kvinder, der ville lære latin. Hans korte sætninger med opmuntringer til at tænke og handle moralsk ansås for god pædagogik i de progressive kredse. Juan Luis Vives anbefalede Seneca-læsning i sit skrift »De institutione Christianae Foeminae« fra 1523³⁹, et værk Birgitte Thott uden tvivl kendte, bl.a. fordi hendes slægtning Susanne Giøe udarbejdede en oversættelse til dansk fra en fransk version af teksten i 1659. Oversættelsen findes endnu i Karen Brahes Bibliotek som håndskrift nr. GIII: »Om Jomfruernis Optugtelse af Ludovicus Vives«. Anna Maria van Schurman havde lært latin af sin fader, der længe før Rousseaus fødsel fandt det pædagogisk rigtigt at undervise i latin ved at vandre rundt i haven og læse højt af Seneca. Ingen terperi, ren fornøjelse skrev Anna Maria i sin selvbiografi mange år senere⁴⁰. En anden berømt kvinde, Leonora Christine

Ulfeld, tyede også til Seneca, når tiden blev for lang. Da hendes mand i 1653 lå tappet for blod med opsvulmede ben i Stockholm, holdt deres huslæge, Otto Sperling d. ældre, den føromtalte Sperlings fader, »...Frøken Leonora med Selskab, og fordrev vi undertiden vor Tid med at læse Senecæ Epistolæ Latinæ og undertiden med Skakspil«⁴¹. Seneca var så udpræget kvindernes forfatter. Han lærte dem meget og tog intet fra deres ægtemænd.

Til det andet, Seneca's rolle i tidens kulturpolitik, skal en historisk betragtning tilføjes:

Det ville være oplagt at forestille sig, at man dengang, som Villy Sørensen gør det i dag⁴², så Seneca som en stor personlighed, politiker, forfatter og filosof i en og samme person, en, der kæmpede modigt og succesfuldt for nogle prisværdige idealer, i handling og i ord og med livet som indsats - en tung modvægt til diktaturets lovløshed. Sådan var denne stoiske hedning til en vis grad blevet læst i renæssancens første århundreder under de norditalienske fyrstekampe. Og denne helhed i hans forfatterskab bliver ofte glemt i dag. Det var imidlertid nok ikke længere dér tyngdepunktet i Senecalæsningen lå, da man nåede 1600-tallet. Med bortfaldet af Seneca Tragicus havde forfatteren selv ændret karakter. Der var mindre mod og mere moral i den halverede Seneca. Det gode råd i den dagligdags detalje, det etiske samspil mellem borgere i medgang og modgang, det var det, den nye Seneca handlede om. Spændingen og koncentrationen i hans provokerende hedenske prosamoral vækkede de døsende kristne.

Med springet fra Lipsius-udgaven til Thomas Lodge var »Apocolocyntosis« gledet ud, en vittig, indforstået satire i anledning af kejser Claudius' død. Ved springet fra Lodge til Thott faldt yderligere »Naturales Quaestiones« ud, en »naturvidenskabelig« afhandling, der viser det stoiske fysiske univers, hvori naturvidenskaben og etikken hænger sammen. Den Seneca, Birgitte Thott forærede Danmark i 1658 som Lucius Annæus Seneca, var en næsten kristen moralfilosof. Tog man de rette forbehold, hvad Birgitte Thott sørgede for at gøre i sin fortale, kunne han læses kristent.

Med rygdækning i den engelske biskop og forfatter, Joseph Hall, der endda bar tilnavnet »the English Seneca«, forsvarede hun sig mod eventuelle angreb på denne udgivelse af en hedensk forfatter. Erasmus, Lipsius, og nu også Lodge, Chalvet, Malherbe og Hall havde sagt god for denne gerning. Hun var i god tro. For en sikkerheds skyld markerede hun sin afstandtagen fra Senecas hedenske tankegang: at der skulle være flere guder end én, og særlig fordømte hun stoicismens accept af selvmordet. Dermed var hun helgarderet, men den stakkels Seneca var blevet til en

torso. Hans vid, stille humor, selvironi og dramatik var for en stor del gået tabt, og bombastisk moraliseren tyngede originalens facetterede elegance.

Det var imidlertid ikke Birgitte Thotts skyld. Det var den pris man frivilligt og velsagtens ofte ubevidst betalte for lånet fra oldtiden, for det man søgte, var den del af Seneca og oldtiden, som passede til 1600-tallets litteraturbehov. Det siger noget om kvaliteten i Seneca, at han århundrede efter århundrede har kunnet beskæres forskelligt uden at ende som de »disjecta membra«, spredte lemmer, som han i filosofi med hele sin livsholdning havde arbejdet for at holde sammen på. Men lidt Seneca er altid godt, og det fulde Seneca-billede ulmer i næsten alt, hvad han har skrevet, og især i hans breve til Lucilius, som heldigvis er med i oversættelsen.

Birgitte Thott selv bliver også profileret af sit store værk. Hvad vi idag kan opleve som en beskæring af Seneca, var i 1600-tallets Danmark en væsentlig udvidelse af danskskreven prosa. Et tankerigt og underholdende hedensk forfatterskab gav farve til det blege repertoire. Kun få år efter Seneca-oversættelsen var udkommet, anbefalede Peder Syv den i sin liste over de bøger, man bør læse⁴³. Et kort blik ned over hans boglistes mange religiøse skrifter, historiske og geografiske skrifter, lov- og lægebøger reducerer straks en litteraturhungrendes valg til tre muligheder: Bibelen, Saxo og Seneca.

I en række værker om hhv. dansk litteraturhistorie og europæiske lærde kvinder, som udkom i løbet af 1600- og 1700-tallet, fik Birgitte Thott en plads⁴⁴, og i 1751 nød hun den posthume ære at blive optaget i datidens internationale »Who is Who?« ved at få tildelt 4 linier i Chr. Gottlieb Jöchers »Allgemeines Gelehrten-Lexicon«, IV sp. 1278.

Seneca-bogen indgik i de lærdes biblioteker⁴⁵, men fik ikke den tilsigtede udbredelse i privatbiblioteker i almindelighed. Restoplaget, som Birgitte Thott havde testamenteret til kirken, for at salgsindtægterne kunne uddeles til de fattige, lå næsten urørt i en lang årrække, hvad enten det skyldtes dårlig reklamering eller manglende efterspørgsel⁴⁶. Men blev den ikke solgt, så blev den i det mindste berømt, ellers ville Holberg næppe så længe efter i sin skæmtevisе, »Zille Hansdatters Forsvar for Kvindekønnet« (1722) have skrevet:

Vor ældste Datter *Zille* vil
 Med Fandens Magt *studere*,
 Jeg holdt det først for giekkerie/
 Nu har jeg halvdeels loved
 At føye Hende derudi!
 Jeg merker Hun har Hoved.
 Da saae man paa min Moders Kind/
 Som Strømme Taare rinde/
 Hun sagde: jeg ej er saa blind/

At jeg gir dertil Minde:
 See Eder for / min hierte Mand/
 Før I med saadant haster;
 Vor Dotter sig jo spejle kand
 I hendes Salig Faster.
 Vor Naboes Søster *Agatha*,
 Jo gandske gal er bleven
 Kun af Frue *Berthes Seneca*,
 Som dog paa Dansk er skreven;⁴⁷

Sammenfatning

Birgitte Thott og hendes skriftlige arbejder har her været velfortjent midtpunkt for en undersøgelse af hendes placering i det intellektuelle miljø i Danmark og Europa i 1600-tallet.

Birgitte Thott har vist sig som en højt begavet og meget selvstændig intellektuel. Ved sej flid har hun udarbejdet en lang række bøger, trykte, håndskrevne og (?) tabte.

Hun voksede op i et fagligt orienteret forældrehjem, som i hendes barndom imødekom hendes tydelige talent med undervisning. Under sit tiårige ægteskab synes hun at have lagt studierne helt eller delvis til side som uforenelige med hustruopgaven, mens hun til gengæld straks efter mandens død efter eget valg genoptog dem og levede resten af sit liv, 20 år, som intellektuel enke. Født til og giftet ind i den økonomiske overklasse, adelen, havde hun denne mulighed.

Som medlem af en lille kreds af intellektuelle og gejstlige i Danmark kom hun i indirekte kontakt med en større i udlandet. Hun var velorienteret om kulturelle fænomener i Frankrig og England, de to brændpunkter for europæisk kultur i 1600-tallet. Hun beherskede det intellektuelle fællessprog, latin, og de vigtigste nationalsprog, især engelsk, fransk og tysk. Hun fulgte med i den religiøse debat i Europa, deltog aktivt i debatten om de lærde kvinder, og havde kendskab til det videnskabelige arbejde med den hedenske litteratur. I erkendelse af Danmarks behov for videre tanke-rammer satsede hun på rollen som kulturformidler. Hun arbejdede for at åbne den udenlandske verden for danskerne og i kraft af sine bevidste tekstvalg, sine sikre præstationer og sin intensitet i arbejdet med at få dan-

skerne i tale på dansk blev hun selv en kulturskaber. Som kvindelig intellektuel i 1600-tallets Danmark står hun i skarp og lærerig faglig profil.

*Til nærværende artikel har jeg modtaget støtte fra
Statens Humanistiske Forskningsråd.*

*Hvor intet andet er anført, er oversættelsen af
latinske citater foretaget af mig selv.*

Værk- og håndskriftfortegnelse for Birgitte Thott

Udover de gængse opslagsværker og kataloger på Det kongelige Bibliotek og Rigsarkivet har følgende hjælpemidler været anvendt:

1. Jørgen Rosenkrantz: Ligtale over Birgitte Thott, Sorø, d. 30. april 1662.
2. P. Joh. Resenii Bibliotheca Regiæ Academiæ Hafniensi donata, Kbh. 1685.
3. L. Lind: Det danske Bibliothek, Kbh. 1725.
4. Albert Thura: Gynæceum Daniæ Litteratum, Altona 1732, s. 116-120.
5. Fr. Chr. Schønau: Samling af Danske Lærde Fruentimer, Kbh. 1753, s. 1376-1431.
6. Catalogus Bibliothecae Thottianae, Tomus septimus libros ... manuscriptos continens, Kbh. 1795.
7. H. Chr. Vogelsang: Fortegnelse over Haandskrifterne i Karen Brahes Bibliotek i Odense. Indbydelsesskrift til Afgangsexamen i Odense Cathedralskole, Odense 1857, s. 35-36.
8. W. Christensen: Nogle Bemærkninger om Slægtebøger, især om Sophie Belows Slægtetog, Personalthistorisk Tidsskrift, 7. rk. IV, Kbh. 1920, s. 1-50.
9. O. Walde: Studier i äldre dansk bibliotekshistoria, Nordisk Tidsskrift för Bok- och Biblioteksväsen, Uppsala 1932, s. 1-66, s. 60.
10. A. Krarup: Katalog over Universitetsbibliotekets Haandskrifter, I-II, Kbh. 1929-1935.
11. A. Riising: Katalog over Karen Brahes Bibliotek i Landsarkivet for Fyn - Håndskriftsamlingen, Kbh. 1956.
12. H.O. Lange: Ejermærker i Bøger i Det kgl. Bibliotek, I-II, seddelkatalog i Det kgl. Biblioteks Håndskriftsamling, Ny kgl. Saml. 883 80.

Personlige samtaler med Birger Munk Olsen (Københavns Universitet), Nils G. Bartholdy (Rigsarkivet), Anne Riising (Landsarkivet for Fyn) og Harald Ilsøe og Jesper Düring Jørgensen (begge Det kongelige Bibliotek) har været til stor hjælp. Tilbageværende fejl eller mangler skyldes mig selv.

For at lette adgangen til Birgitte Thotts værker er bestillingssignaturer fra de respektive biblioteker anført i parentes under hver indførelse.

I VÆRKFORTEGNELSE

(a) Trykte

- 1.-2. Philippus Mornæus: Kort Forklaring Oc Gudelig Betenckning, offver nogle Skriff-
tens gylden Sprock, til Lærdom, Trøst oc Formaning, Meget nyttige ... Fordansket
Bed oc Troe. (s. 1-674).

- Philippus Mornæus: Ljffvets og Dødens Affmaling, ... til Trøst imod Dødsens Fryct, meget Christelig forfattet. (675-792). København 1652. 792 s. (Kgl.B. : Hj. 913 8°).
3. Joseph Hall: Raad imod all Bekymring, Eller: En liden Tractat om Sindetz Fornøyelse, udi hvad Tilstand mand er, ... paa Danske udsat *Bød* oc *Troe*. København 1658 (og senere). 156 s. (Kgl.B. : Hj. 868 8°).
En udgave fra 1654, omtalt af Lind og Thura, lader sig ikke verificere.
4. Lucii Annæi Senecæ ... Skrifter, Som Om Sæderne oc et Skickeligt Lefnit handler, Oc Med Bestandighed i Medgang oc Modgang det at fremdrage underviser. ... Nu paa voris Danske Maal ofversat Af Den sin Næste dermed at tiene *Begierer Trolig*. Sorø 1658. Ca. 1000 s. (Kgl.B. : 48,-183 2°).
Se nedenfor II g for et brudstykke af trykmanuskriptet hertil.
- 5.-6. Epicteti liden Haandbog, som vsjer, huorledis mand Sindets Rolighed ved det mand om det tjemelige ret skiønner, oc det ey missbruger, kand erlange. Efter Hieronymi Wolfii version aff Græckiskisken paa Latine, paa Danske ofversat. ... *Beder Trolig*. (s. 1-100).
Cebetis den Thebaners Taffle, ved huilcken, ligesom ved en Malning, stilles os for Øyne, huorledis Menniskerne aff Lasterne forraades, oc styrtes udi Forderfvelse. Oc Tuert imod Huorledis mand aff Dyderne, føres til en lycksalig Stand, oc frjgiøres fra alt Ont, effter Hieronymi Wolfii ... (s. 101-172).
København 1661. 172 s. (Kgl. B. : 48,-21 8°).
7. (Gode Tancker udi onde oc verre Tjder, Som bestaar udi Adskillige Gudelige Betæcnkninger, Beskreffvid paa Engelsk aff Thomas Fuller, ... paa Danske Sprog udsat aff Erlig oc Velb. Jomfru Sal. Elisabeth Tott). København 1664. Ca. 350 s. (Kgl. B. : 5,-76 8°).
Heri: Erlig oc Velbyrdig Frue S. Birgitte Tottis til Turebye, Fortale til Læseren ... *Beder Trolig*. 4 s. Fortalen er sandsynligvis affattet i tiden 1656-1662. Teksten er redigeret af Birgitte Thott og udgivet efter dennes død af Thomas Bartholin.
- b) *Utrykte*
8. Holger Rosenkrantz: Försters Spiegel ... 139 s. (Kgl.B. : Rostg. 10 4°).
Oversat af Birgitte Thott; dediceret til Sophie Brahe, Holger Rosenkrandsis; en tilskrift er signeret »Turebyg, den 24 december 1636, Birgitte Tott, Egen Handt«. - Autograf.
9. En Tractatt Om Weyen till et Lycktsalligt Liff Som alle ønske sig, Faa skønne paa, Fære, ved dette Rette midell Strebe effter ... sammenfattet aff ... Fru Birgitte Tot Sl. Otto Giøes.
Ca. 1650. 200 bl., 2°. (Karen Brahes B. : A VI,19).
Ikke identificeret hånd. En anden afskrift, A VI,20, er ifølge tilskrift af Karen Brahe afskrevet af Sophie Thott.

10. Latinsk brev til Ole Worm, 19. maj 1650.
1 bl., 4°. (Kgl.B. : Ny kgl. Saml. 824 4°).
Autograf. - Jfr. Breve fra og til Ole Worm, overs. af H.D. Schepelern, III, Kbh. 1968, nr. 1692 og 1693. En afskrift findes i Kgl.B. : Gl. kgl. Saml. 3119d 4°.
11. (Selff Bedrags Hemmelighed ... Aff ... Daniell Dycke, paa Engelsch beschreffuidt och ved Hans Broder Jeremiam Dycke, effter hans død til Prenten vdgifffuedt ... fordanschidt af ... Sophie Below).
Ca. 1651. 345 bl., 4°. (Karen Brahes B. : A VI,24)
Forfatteren af fortalen, »Begier Throlig« (= Birgit Tot ifølge senere tilskrift), har fuldført og gennemarbejdet oversættelsen efter moderen Sophie Belows død 1650.
- Ikke identificeret hånd.
12. En herlig, oc Aanderig forklaring ofver Herrens bøn Fader vor etc. Af Ludovico Vives paa latine stillet ... paa danske ofversat ...
32 bl., 4°. (Karen Brahes B. : A VI,21).
Dediceret 1658 til »Frue Christendse Jul, Jørgen Rosenkrandsis til Kieldgaard«. - Autograf (således også ifølge tilskrifter af Anne Giøe og Karen Brahe). En afskrift undertegnet »Bad och Troede« findes i A VI,23, bl. 81-102, jfr. Vogelsang nr. 97.
13. Den 2^{den} Part aff Philippi Mornei Gudelige og herlige Tancker offuer nogle udvalde Davids Psalmer Bøn Viis stilled ... *Bed Trolig*, F. Birgitte Tott. Sorøe 1659.
79 bl. (Kgl.B. : Thottske Saml. 424 4°).
Ikke identificeret hånd.
14. (Sophie Belows slægtebog).
814 s. (Rigsarkivet : Håndskriftsamlingen XIV L 102°).
Værket er påbegyndt 1634 af Sophie Below, videreført af datteren Anne Thott og efter begges død færdiggjort 1659 af Annes søster Birgitte Thott (W. Christensen, s. 32-33). Fortalen (5 s.) er forfattet af Birgitte Thott og udgivet af W. Christensen, s. 29-31. Hele værket undtagen titelbladet, på hvilket Sophie Belows og Birgitte Thotts hånd ses, er renskrevet af en ikke identificeret hånd, tilsyneladende den samme som har skrevet fortalens blad 3 og 4 i nr. 18 nedenfor. Senere tilføjelser og rettelser er indføjede i håndskriftet. Med Birgitte Thotts hånd står skrevet på titelbladet : »Anno 1659 er denne bog saa vit forferdiget«.
15. Den Christnes Strid Eller Om det Kaarss och den Gienvordighed som Gudss Børn vdj dette Liff Tilslais Aff Petro Molineo Paa Frandsøsk beskreffuen, paa danske Maal offuer set ... aff S. F. Birgitte Tott.
1667. 64 bl., 4°. (Karen Brahes B. : A VI,22).
Ikke identificeret hånd. En anden afskrift findes i A VI,23, bl. 1-80.
16. Den Fri Fanges Tancker ... Aff Joseph Hal Bischof til Nordvich ... (oversat af fru Birgitte Thott). 26 bl., 4°. (Karen Brahes B. : A III,6, bl. 34-59).
Ikke identificeret hånd.
17. (Joseph Hall: Prædiken over) Johannes Cap. 19 vers 30. Der Jesus haffde tagit

Edichen sagde hand, det er Fuldkommet, och Hand böiede sit Hoffvit och opgaff sin Aand.

34 bl., 4°. (Karen Brahes B. : A III,6, bl. 60-93).

Ikke identificeret hånd. Tilskrift af Anne Giøe: »Dette hafvir min sl. syster fru Birgit Tott fordanskit...«

18. (Postilla, Eller Forklaring over alle Evangelier som her i Rigerne I vore Kiercker forhandlis paa Søndage og alle Hellige Dage, Til en Gudelig Øvelse, af Tydsken udsat (af Anne Thott)).

381 bl. (Kgl.B: Thottske Saml. 30 2°).

Heri en fortale (4 bl.) af Anne Thotts søster Birgitte Thott, underskrevet »Beder Trolig«. Fortalen er skrevet af to hænder; hånden på bl. 3 og 4 synes identisk med den der har skrevet fortalen i nr. 14. Der er tillige en afskrift i Karen Brahes B. : A VII,5.

c) *Tabte eller uidentificerede*

- *19. Praxis Pietatis.

Omtalt af Rosenkrantz. Muligvis en forveksling med Mette Giøes oversættelse af Pierre Bayle's Praxis Pietatis, København 1646.

- *20. Joseph Hall: Meditatiuncularum Subitanearum Versio.

Omtalt i Johannes Møller: Hypomnemata Paucula ad librum Alberti Bartholini »De scriptis Danorum«, trykt i Bibliotheca Septentrionis, Leipzig 1699. Muligvis identisk med en af de allerede anførte oversættelser af Joseph Hall's skrifter (ovf. nr. 3, 16 og 17).

II BEVAREDE AUTOGRAFER

- a-d Jfr. ovenfor nr. 8, 10, 12 og 14.

- e Stambog med forskellige ejere. (Kgl.B. : Thottske Saml. 560 8°).

S. 132a: Salmecitater, dedikation og aforisme på fransk, tysk og dansk. Jfr. W. Christensen, s. 32. - Gotisk skrift. Signeret: Birgitte Tott egen Handt.

- f L. Annæi Senecæ Opera ... Paris 1627. (Kgl.B. : 16,-386 2°) »exemplar olim Birgittæ Tottis«).

Tilskrift på forsatsblad. Jfr. nærværende artikel s. 34. - Latinsk skrift.

- g »Brudstykker af en dansk Oversættelse af Trøsteskrifter til Polybius, Marcia og Helvia (uden al Tvivl Birgitte Thotts egenhændige Konzept til hendes trykte Overs.)« (Krarup II, s. 176). (Kgl.B. : E don. var. 118 4°).

33 bl. = 4 læg + 1 bl.; læggene signeret 31, 34, 38 og 39. Indhold: læg 31 = Ad Polybium 20-27; læg 34 = Ad Marciam 1-7; læg 38-39 = Ad Helviam 1-10; det løse blad = slutningen af 14. og begyndelsen af 15. Brev til Lucilius. En række ortografiske forskelle mellem trykmanuskript og tryk kan iagttages. Om Birgitte Thotts retskrivningspraksis, se: Ellen Olsens bemærkninger til Thotts »Førsters

Seneca oversætteren Birgitte Thott. Et fagligt portræt · 43

Spegel« i artiklen »Retskrivningspraksis og Retskrivningsteorier i Danmark i det 17. Aarhundrede«, Sprog og Kultur XV, 1947, s. 72 f og 98-100. - Gotisk skrift.

- h Våbenoptegnelser af Sophie Below i blandingshåndskrift. (Kgl.B.: Ny kgl. Saml. 777 d 2°).
S. 158: Tilskrift af Birgitte Thott, jfr. W.Christensen, s. 28 note 2. - Gotisk skrift.
- i Kladdesider til Sophie Belows slægtbog, jfr. ovf. nr. 14. (Rigsarkivet: Håndskriftsamlingen I, Terkel Klevenfeldts Samlinger, Bind 41: »Collect. Geneal. Dan.«, bl. 35a-b, 110a, 111b, 123a).
Bl. 35a-b og 123a rummer Birgitte Thotts hånd. - Gotisk skrift.
- j Et brev af 30. maj 1642 vedrørende skiftet på Turebygård efter Birgitte Thotts mands, Otto Giøes død. (Rigsarkivet: Danske Kancelli B 160, indlæg til Registre og Tegnelser, 30/5-1642). 1. bl. - Gotisk skrift.
- k Ansøgning til kongen om økonomisk bistand, af 16. juli 1660. (Rigsarkivet: Danske Kancelli B 59, Koncepter og indlæg til Sjæll. Tegnelser, 6. okt. 1660, nr. 1167).
1 bl. - Gotisk skrift.
- l Lettere della Signora Isabella Andreini Padovana ... Venedig 1620. (Kgl.B.: 172 I,-236 8°).
Ejermærke: Birgitte Tott.
- m Marie Fabri: Recueil et Instruction pour ceux, qui désirent laisser la Voye du Monde, pour s'adonner à la Voye du Ciel ... Basel 1632. (Kgl.B.: 92,-233 8°).
Ejermærke: Birgitta Tott.
- n Du Ferrier: Le Catholique d'Etat. Discours politique des Alliances du Roy très-Chrestien, contre les calomnies des ennemis de son Etat ... Paris 1626. (Kgl.B.: 150,-354 8°).
Ejermærke: Birgitte Tott.
- o Jean Hugues de Linschot Hollandois: Histoire de la Navigation ... Amsterdam 1619. (Kgl.B.: Geogr. 1946 2°).
Ejermærke: Birgitte Tott.
- p Joh. Jov. Pontanus: Opera ..., vol.II, Venedig 1519. (Kgl.B.: 80^{II}, -80 8°).
Ejermærke: Birgitte Tott.
- q Jean Bodin: Les Six Livres de la Republique ... (Paris) 1608. (Kgl. B.: Sfv I,-359 8°). Sfv I,-359 8°).
Ejermærke: Birgitte Tott (og nedenunder: Anne Tott).
- r Saluste du Bartas: La premiere Sepmaine ou Création du Monde ... Rouen 1616. (Kgl.B.: 174^{IV}, -21 8°).
Ejermærke: B Tott (også Sophia Tot).

44 · Marianne Alenius

- Bind 2: La seconde Sepmaine ...
Ejermærke: Birgitta Tott (også Sophia Tot).
- s P. Terentius : Comoediae cum scholiis ... Basel 1538.(Kgl.B. : 16,-232 2°).
Ejermærke: Birgitta Tott.
- t M. Tullius Cicero: Officia ... Venedig 1554. (Kgl.B. : 16, -370 2°).
Ejermærke: Birgitta Tott.
- u Olympia Fulvia Morata: Orationes, Dialogi, Epistolae, Carmina ... Basel 1562.
(Oslo Universitetsbibliotek, B 5 Lat.).
Ejermærke: Birgitta Tott.

Noter

1. Ingen samlet afhandling findes om disse emner. Om det første: Birgitte Thott som oversætter, se N.M. Petersen, »Bidrag til den danske Literaturs Historie« III, Kbh. 1868², s. 254-256 og 259-260, J. Paludan, »Renaissancebevægelsen i Danmarks Literatur«, Kbh. 1887, s. 388-389 o.a.st., P. Skautrup, »Det danske Sprogs Historie«, II, Kbh. 1947, s. 291. Skuffende er det, at P. Diderichsen, »Dansk Prosahistorie«, Kbh. 1962 og »Dansk Prosahistorie. Oversigter - Tekstprøver« ingen kommentar har til Birgitte Thotts danske sprog. Kun et enkelt uformidlet klip fra Senecaoversættelsen i Diderichsens efterladte upublicerede kapital VII, »Breve og epistler«, s. 13-15 giver Thott en rolle i dansk prosahistorie. Om det andet: Om Birgitte Thotts sociale og økonomiske forhold som adelig intellektuel, se B. Andersen, »Adelig opfostring«, Kbh. 1971, især s. 93 og 98. Om dansk adel som social klasse i denne periode, se E. Ladewig Petersen, »Dansk socialhistorie«, III, Kbh. 1980.
2. Jfr. note 1 pkt. 1. Om Birgitte Thott som slægtshistoriker, se W. Christensen »Nogle Bemærkninger om Slægtbøger, især om Sophie Belows Slægtbog«, Personalhistorisk Tidsskrift 7. rk. IV, Kbh. 1920, s. 1-50, især s. 28-32 og 48.
3. E. Dal, »Birgitte Thotts Seneca, Sorø 1658«, Levende biblioteker, Festskrift til Palle Birkelund, Kbh. 1982, s. 41-47. En korrektur af denne artikel fra efteråret 1981 samt personlige samtaler med Erik Dal har givet inspiration til flere af de spørgsmål, som jeg har taget op i nærværende artikel.
4. F.eks. H.J. Birch, »Billedgallerie for Fruentimmer«, I, Kbh. 1793, s. 105 og »Danmarks Adels Aarbog«, XVII, 1900, s. 444. Nogle nævner ikke hendes fødested. Fejlen synes at stamme fra en forhatet læsning af Rosenkrantz's ligtale over Thott (citeret nedenfor) eller en fejltolkning af en tvetydig tekst på hendes gravsten i Sorø Kirke: »Her under hviler ... Fru Birgitte Tot, som var Christian Tot til Boltinggaard oc Fru Sophie Belov til Faarup deris Datter, *fød sammesteds*« (J.B. Løffler, »Gravmonumenterne i Sorø Kirke«, Kbh. 1888, s. 55). At denne tvetydighed skal falde ud til fordel for Fårup, slutter jeg ud fra den kendsgerning, at Thott er begravet af Rosenkrantz i hans gravkammer - samme person som i ligtalen meddeler, »nata est in prædio Faarup« (= hun blev født på Fårupgård«).

5. E. Dal, op.cit. s. 41. Se også hans, »Dansk Provinsbogtryk gennem 500 år«, Esbjerg 1982, især s. 40.
6. Om A. Haelwegh, se »Weilbachs Kunstnerleksikon«, I, (red. M. Bodelsen og P. Engelse-toft), Kbh. 1947, s. 423. P.F. Suhm bringer i »Nye Saml. t.d. dansk. Hist.«, IV, Kbh. 1795, en liste over Haelweghs arbejder, som anbringer Birgitte Thott i et udsøgt selskab af kongelige, adelige og enkelte borgerlige prominente personer, se »Sandvigs Collec-tanea til et dansk Kunstnerleksikon«, s. 58-66.
7. »Forvandlingerne. Uddrag af Matthias Moths Oversættelse af Ovids Metamorphoses«, ugd. af P. Lindegård Hjorth, Universitets-Jubilæets danske Samfund 1979.
8. Horats »Carmina« (= »Oder«) IV.bog nr. 4 v. 31-32.
9. Tekstens »expectare« er rettet til »expectari«.
10. Hans Clausøn Rosing, »Prædiken over Elisabeth Tot til Gladsax, holden den 18. nov. 1656, Sorø«, s. 52.
11. *ibid.* s. 53.
12. *ibid.* s. 71-72.
13. Håndskriftet på Det kongelige Bibliotek i København, Ny kgl. Saml. 2640^d.
14. 4 sørgedigte på hhv. græsk og latin, trykt i København og Sorø, findes på Karen Brahes Bibliotek i Odense, 21/701-21/704, samt 14 fra »Regia Schola Sorana«. De nøjagtige titler kan ses i »Bibliotheca Danica 1482-1830«, III, ugd. af Chr. V. Bruun, Kbh. 1962, sp. 1516-1517.
15. Også Otto Sperling d.y. fremhæver særligt Birgitte Thotts beskedenhed i forbindelse med udgivelsen, »De foeminis doctis«, p. 34. Om adelsfrøkenerens opdragelse, se B. Andersen, op.cit. (note 1) s. 81 ff.
16. Ch. D. Biehl, »Mit ubetydelige Levnetsløb«, ugd. af L. Bobé, Kbh. 1909, s. 13.
17. Trykt i 1668, men skrevet 20 år før (jfr. H. Ehrencron-Müller, »Forfatterlexikon omf. Danmark, Norge og Island indtil 1814«, Kbh. 1924-1935).
18. Om Senecas opfattelse af død og trøst, se M. Alenius, »Døden og venskabet. En studie i Senecas breve«, Kbh. 1974.
19. Tycho Brahe, »De nova Stella«, Kbh. 1573, - »In Uraniam elegia autoris«, v. 33-34.
20. A.D. Jørgensen, »Peter Schumacher Griffenfeld«, I, Kbh. 1893. Kapitel 1 giver et indtryk af Schumachers bekendtskabskreds i tiden før 1658.
21. Jfr. Thott-bibliografiens nr. 10.
22. En afskrift af brevet findes på Det kongelige Bibliotek i København, Ny kgl. Saml. 824^d.
23. I flg. en henvisning til Herlufsholms Ugekostbog for året 1658 (findes på Rigsarkivet i København) hos G.L. Wad, »Meddelelser om Rektorerne paa Herlufsholm (1565-1878)«, Næstved 1878, s. 155.
24. S. 1378 op.cit. Se også L. Nielsen, »Danske Privatbiblioteker gennem Tiderne«, I, Kbh. 1946, s. 125-127 og listen over bøger med Thotts ejermærke sidst i nærværende artikel.
25. »Fortegnelse over Sorøe Akademis Bibliothek før 1813«, anonym og uden år.
26. Brevet er aftrykt i S. Birket Smith, »Leonora Christine paa Maribo Kloster«, Kbh. 1872, s. 87-88.
27. Se tilskrifterne bagest i manuskripterne og L. Nielsen, op.cit. (note 24), s. 100.
28. H.D. Schepeleln, op.cit., s. 31-32.
29. Jfr. note 2. Det var ikke usædvanligt, at adelskvinder gav sig af med genealogiske og heraldiske studier, jfr. B. Andersen, op.cit., s. 98 og W. Christensen, op.cit., begyndel-sen. Hos P.F. Suhm, »Saml. t. d. dansk. Hist. »I,2, Kbh. 1780, står en slægtetog af Bir-gitte Thott omtalt således: »Af Slægtetog nævner Hr. Peder Syv ... een paa Sorøe

- skrevet af Frue Birgitte Thott, men er nu bortkommet«, s. 103 i artiklen »Udtog af Hr. Peder Syvs Danske Boglade«. Om denne slægtbog er den samme som »Sophie Belows« fremgår ikke.
30. Om det sociale liv og kontakten over landegrænserne blandt de intellektuelle nylatinere i Danmark, adelige såvel som borgerlige, se H.D. Schepele, »Dansk Latindigtning ca. 1200-1800. En oversigt«, Museum Tusulanum 34-35, Kbh. 1979, s. 86-132, og K. Friis Jensen / M. Skaftø Jensen, »Latindigtningen i Danmark før 1600« (udkast til »Projekt dansk litteraturhistorie«, bind 2, udkommer på Gyldendal), især kapitlet »Latindigtningens sociologi i 15 / 1600-tallet«.
  31. Des. Erasmus Roterodamus (ed.), »L. Annei Senecæ Opera«, Basel 1537, indledningsbrevet, p. a3v.
  32. J.O. Andersen, »Holger Rosenkrantz den lærde«, Kbh. 1896, s. 319. Se også J. Glebe Møller, »Doctrina secundum pietatem - Holger Rosenkrantz den Lærdes teologi«, Institut for dansk kirkehistorie 1966, s. 141ff.
  33. Kristian Jensen, »Latinskolenes dannelse«, Kbh. 1982, s. 208 : »At Seneca ikke optræder, er forbløffende i denne periode netop, hvor hans tragedier var et udtryk for den bedste smag og hans filosofi var genstand for stor interesse. Her som andetsteds må det tages i betragtning at pensum i skolerne var meget traditionelt bestemt«.
  34. En oversigt over berømte udgaver af Senecas tragedier (som Det kongelige Bibliotek (Kbh.) ejer en sjælden samling af) kan ses i M. Alenius, »Thyestes' filosofiske valg og filologernes valg af Thyestes«, Museum Tusulanum 40-43, Kbh. 1980, s. 403-47, især 414-432 og 440-441. En oversigt over oversættelser af tragedierne ses hos P. Kragelund, »Prophecy Populism and Propaganda in the »Octavia««, Kbh. 1982, pp. 63-64.
  35. F.eks. J.W. Binns, »Ciceronianism in Sixteenth Century England: The Latin Debate«, Lias VII, 2, Amsterdam 1980, pp. 199-223.
  36. I J. Max Patrick m.fl. (udg.), »Style, Rhetoric, and Rhythm, Essays by Morris W. Croll«, Princeton 1966, gennemgås udviklingen i stilidealet fra slutningen af 16. årh. (Justus Lipsius) og op igennem 17. årh., hvor den Seneca-inspirerede stil florerede. Således også i G. Williamson, »The Senecan Amble«, London 1951.
  37. Striden gik helt tilbage til senantikken (jfr. W. Trillitzsch, »Seneca Tragicus-Nachleben und Beurteilung im Lateinischen Mittelalter von der Spätantike bis zum Renaissance-humanismus«, Philologus 122, Berlin 1978, s. 122). I renæssancen tog humanisterne den op gentagne gange, særlig i forord til tekstudgaver af Seneca. Ophavsspørgsmålet har afgørende betydning for tolkningen af forfatterskabet.
  38. Jfr. E. Dal, op.cit. (note 3), s. 46, som har påvist, hvorledes fejlen er opstået.
  39. J.L. Vives, »Opera«, II, Basel 1555, pp. 658-659, kapitlet : »Qui non legendi scriptores, qui legendi« (= Hvilke forfattere man ikke bør læse, og hvilke man bør læse). Skriftet om den kristne kvindes opdragelse blev udgivet 22 gange i perioden 1524-1641, jfr. C.G. Norena, »Juan Luis Vives«, Haag 1970, s. 304.
  40. A.M. van Schurman, »Eukleria«, Altona 1673, pars 1,3.
  41. S. Birket Smith (udg. og overs.), »Dr. Med. Otto Sperlings Selvbiografi (1602-1673) oversat i Uddrag efter Originalhaandskriftet«, Kbh. 1885, s. 177.
  42. V. Sørensen, »Seneca. Humanisten ved Neros hof«, Kbh. 1976, leverer en fremragende helhedstolkning af Seneca og hans forfatterskab. Hans Seneca-billede er baseret på alle de kendte Seneca-tekster. 1600-tallets Seneca-billede var imidlertid ganske anderledes, jfr. det følgende.

43. Peder Syv, »Om det cimbriske Sprog«, 1663, 3. afdeling, 27. Optrykt i »Danske Grammatikere«, I, udg. af H. Bertelsen (fotogr. optr. Kbh. 1979 med tillæg af C. Henriksen og C. Behrend), Kbh. 1915. Om Seneca-bogen s. 118.
44. F.eks.: Albert Bartholin, »De scriptis Danorum hactenus editis«, udg. af Th. Bartholin, Kbh. 1666, p. 16; Hening Witte, »Diarium Biographicum«, I, Gdansk 1688, ad annum 1662 d. 8. april; Christian Juncker, »Centuria Foeminarum erud. et script. illustrium, p. 76, trykt i hans »Schediasma Historicum de diariis eruditorum«, Leipzig 1692; Joh. Møller, (1) »A. Bartholini de script. Dan. posth. Hypomnemata«, p. 270, (2) »Specilegium Hypomnematum ad A. Bartholini de script. Dan.«, p. 7 - begge to trykt i -Bibliotheca Septentrionis eruditi, Leipzig 1699; Matth. Henr. Schacht, »Schediasma de eruditibus Mulieribus Daniæ«, i »Nova liter. maris Balt. et Sept.«, Lübeck 1700, s. 209-219; samt de tre i artiklen omtalte: Otto Sperling, jr., Albert Thura og F. Chr. Schönau.
45. Schönau, op.cit. s. 1382.
46. Aarbog for Hist. Samfund for Sorø Amt, XI, 1923, s. 49-51.
47. C.S. Petersen (udg.), »Zille Hansdatters Forsvar for Kvindkønnet«, 1722, i Ludvig Holbergs Samlede Skrifter, Andet Bind, Kbh. 1914, s. 508-509.